

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Pedagógiai Kar

OTDK DOLGOZAT

**A fizikai agresszió megjelenése a tanulásban
akadályozott 10-15 éves korosztályba tartozó tanulók
körében**

Konzulens:
Kovács-Bogya Tünde
mesteroktató

Készítette:
Bíró Adrienn
pszichopedagógia szak

2022. június

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. A gyermekrajzok.....	5
2.1. A rajz fejlődése	5
2.2. A rajzokon megjelenő agresszív jegyek és vizsgálatuk.....	6
2.3. A családrajzok jelentősége.....	7
3. Az agresszió kezelésének pedagógiai lehetőségei	9
3.1. Pszichológiai és pedagógiai elvek az agresszív viselkedés jegyeket mutató gyermekkel való bánásmódban.....	9
3.2. A Dann-féle program	10
3.3. Arizona- tréningprogram	11
3.4. Mediáció a konfliktusok kezelésében	11
3.5. A zene és a mozgás hatása	12
3.6. A pozitív pedagógia és vizuális nevelés hatása	14
4. Kutatás.....	15
4.1. Kutatási módszerek.....	15
4.2. Kutatási eredmények bemutatása.....	16
4.2.1. Kérdőív eredményeinek bemutatása.....	16
4.2.2. Esetismertetés	23
4.2.3. M. megfigyelésének tapasztalatai.....	29
4.2.4. A szabadrajzokon megjelenő agresszív töltetű jegyek megfigyelése.....	32
4.2.5. Interjú	33
4.3. Eredmények értékelése a hipotézisek mentén.....	34
5. Összegzés	37
Irodalomjegyzék	39

1. Bevezetés

Gyermekkorom óta foglalkoztat az érzelmek megnyilvánulása, az agresszió megjelenése, a düh, a harag kontrolálása illetve nem kontrolálása. Mikor jön el az a pont, amikor az egyén már nem tudja irányítani a haragját és az valamilyen módon a felszínre tör. Gyermekként sokat gondolkodtam azon, hogy mi az oka annak, hogy egyikünk dühösebben a másikunk nyugodtabban viselkedik azonos szituációkban. Mára már tudom, hogy az agresszív viselkedés hátterében mindig nyomós okok húzódnak meg, ami a személyiségünket, viselkedésünket alakítja, befolyásolja.

2009-óta dolgozom pedagógusként és ezalatt az idő alatt sok hátrányos helyzetben lévő gyermekkel találkoztam, akiknek deviáns viselkedését az őket ért traumák okozták. Mindig érzékenyebben fordultam feléjük, hiszen a gyermekkorban megélt szeretet nélküli élet nagymértékben kihat a jövőjükre. A munkám során egyre több olyan tanulóval találkozom, akik verbális vagy fizikai agresszióval válaszolnak a legkisebb problémára is. Nem sajátították el azokat a technikákat, amelyeket alkalmazva elkerülhetnék a durva konfrontálódást. Kifejezetten fontosnak tartom, hogy a gyerekeknek az iskolai környezetben is segítséget nyújtsunk az agresszív reakciók feloldására. Helyzetgyakorlatokkal és indulatkezelési módszerekkel utat mutassunk. A különböző módszerek lehetőséget adnak arra, hogy az agresszív viselkedéses jegyeket visszaszorítsuk és a kialakulóban lévő személyiséget a pozitív irányba tereljük. Fontosnak tartom azt is, hogy a negatív érzelmeket megtanítsuk megélni, kifejezni oly módon, hogy az se az egyénnek, se a társaknak, se a környezet számára ne ártson, ne legyen destruktív.

A családnak, mint elsődleges szocializációs színtérnek különösen fontos szerepe van a gyermek személyiségfejlődésében. A pozitív illetve negatív mintaadás a család részéről meghatározhatja a gyermek problémamegoldó képességét, a váratlan helyzetekre adott választ, viselkedését. A másik probléma, amit látok az agresszív viselkedést kiváltó okok között, az a digitális világ elterjedése. Egyre hamarabb kerül a gyerekek kezébe mobiltelefon, tablet, laptop. Ez magával hozza, hogy a szülők már nem tudják és sok esetben nem is kontrollálják, hogy a gyermek milyen tartalmakat keres fel az interneten, milyen játékokkal játszik. Ezek a digitális színterek folyamatosan és alattomosan alakítják a gyermek érzelmeit és viselkedését. Sokszor feszültségforrásként, agresszív érzelmeket indukálnak.

Hiszek abban, hogy minden gyermeknek meg kell tapasztalni a „szeretve lenni” érzést ahhoz, hogy egészséges felnőtté váljanak. Ezen gondolatok mentén az alábbi hipotéziseket állítottam fel.

H1: A tanulásban akadályozott 10-15 éves korosztályba tartozó, fizikai agressziót mutató tanulók esetében megjelenik valamelyik szülő fizikai agresszivitása.

H2: A tanulásban akadályozott 10-15 éves korosztályba tartozó, fizikai agressziót mutató tanulók szabad rajzain megfigyelhetők agresszív töltetű elemek.

H3: A tanulásban akadályozott 10-15 éves korosztályba tartozó, fizikai agressziót mutató tanulók esetében az alkotótevékenység rendszeres napi szintű alkalmazásának hatására csökken a fizikai agresszív megnyilvánulások száma a vizsgált csoportban.

2. A gyermekrajzok

2.1. A rajz fejlődése

A gyermekek másfél-három éves korukban kezdenek el rajzolni. A ceruzát ekkor még valami bot féle játéktárgynak tekintik. Ügyeskednek, mesterkednek ezzel a tárggyal aztán véletlenül a ceruza nyomot hagy a papíron. A ceruza nyom, nyomatéka hullámszó, eleinte inkább gyenge. De a ceruzát ezután már rendeltetésszerűen használják, az asztalra meg a falra firkálnak vele. (Gerő, 2017)

A helyes ceruzafogás még nem alakul ki erre szoktatni kell őket, hogy a későbbi formarajzolás alapfeltételei kialakuljanak. Az első korszaknak az állomása a lengővonalas firka, másodiké pedig a körkörös firka. Firkáláskor örülnek annak, hogy a ceruza nyomot hagy, színes ceruzákkal firkálgatva pedig a színhatásokat élvezik. A körkörös firkából letisztulva megjelenik az elsőrajzforma a kör. (Gerő, 2017)

A rajzolás számukra a szerepjátékokkal rokonélmény. A négy –hat éves gyermekekben már nem csak az ábrázolás igénye él, hanem az is, hogy a papírra vetett fantáziatartalmakat a környezetük is megértse. A világon sajátos gondolkodásmódjuk és indulathullámszása szerint vetítik rá a papírra. Az autó rajzolása együtt jár az autózás végigélésével, mint amikor a gyermek a széket nevezi ki autónak és így játssza végig az autóvezetés élménysorozatát. A lerajzolt tárgyak vagy események nem feltétlenül követik a reális világ logikai vagy téri rendjét. A rajzon csak az szerepel, ami az esemény felidézése során fontosak a számukra. (Gerő, 2017)

Kiemelő hatású lehet a színhasználat is, hogy az alkotás egészén vagy bizonyos részein milyen mértékben jelenik meg a színezési kedv. A gazdag képzeletű általában felszabadult gyermek rajzát sokszor a realitástól eltérő, érzelmileg hangsúlyos színezés jellemzi. Ez nem tudatos színszimbolika, hanem inkább rajzos „eseményátélés”. A rajzolás hatására előtörő érzelmek és indulatok következtében elidőzik bizonyos részleteken. Például egy tündér ruhájának színezésén, vagy a félelmetes intézet falainak feketére festésén. A gyermekek végigélik rajzuk eseményeit. Az ilyen rajzokat a gyermek akkor tartja késznek, ha a végigjátszott esemény véget ér. (Gerő, 2017)

A rajz az iskoláskor kezdetén jelentős fokmérője az intelligenciának. Az én és a külvilág élesen és véglegesen elhatárolódik, ami a rajzban is megszünteti a képzelet korlátlan csapongását. A színezés is ekkor már a valóságnak megfelelően történik. A rajz ezentúl nem az élményhez, hanem a tárgyi valósághoz igazodik. Ekkor a rajzok telítve

vannak olyan tárgyi elemekkel, melyek közvetlen tapasztalás útján, esetleg későbbi olvasmányokból a felfedezés örömeivel hatottak a gyermekekre, és bővítették tudását. A rajzokból következtethetünk arra a művelődési környezetre, amelyben a gyermek él, szociográfiai vonásokat is megláthatunk benne. (Gerő, 2017)

A rajz örömadó jellege akkor tűnik el végleg, amikor a másik kifejezési funkció, az írás és fogalmazás úgy a 12. év körül készsége fejlődik. Az írás sokféle, szabatos kifejezésre ad módot, ezért a rajzolás a legtöbb gyermek számára elveszíti a jelentőségét. (Gerő, 2017)

2.2. A rajzokon megjelenő agresszív jegyek és vizsgálatuk

Figyelemfelkeltő, ha a gyermek rajzaiban feltűnően megváltozik a színhasználat, a téma, a ceruzahasználat erőssége. Ha változás történik a rajzokban, és agresszívek, esetleg ijesztőek a rajzok, annak több oka lehet. Sokszor másolják a gyerekek egymás rajzait, tehát lehet, hogy egyszerűen egy társa rajzát utánozza le a gyermek. Előfordulhat, hogy látott valamilyen agresszív témájú mesét, filmet, és ennek a feszültségét „rajzolja ki” magából. Az is lehet, hogy az óvodában vagy az iskolában tapasztalt, olyan agresszív helyzetet, aminek a feldolgozásához a rajzokat hívja segítségül. Ugyanez előfordulhat otthoni környezetben is. Ezek a konfliktusok, feszültségek megjelenhetnek a gyermek alkotásaiban. (Heim, 2019)

Nem szabad eltüntetni a gyermeket a rajzolástól akkor sem, ha furcsákat, agresszíveket rajzol. A rajzolás kiváló kifejezési, sőt feldolgozási eszköz a gyerekek számára. Ahogy megjelennek a papírlapon az ijesztő figurák, már megfoghatóbbá, ezáltal kevésbé ijesztővé is válnak. Ezért is működhet például rémálmok esetén, ha a gyermek lerajzolja, amit álmodott, majd a rajzot megsemmisítve elűzni a rossz érzéseket. (Heim, 2019)

Üresen hagyott lap általános értelmezése az asszociációs folyamat lelassulása és gátlása. Elfojtás, érzelmi elutasítás, konfliktusos tartalom miatt fellépő affektív zavar. Depresszióban megfigyelhető az egymás utáni, többszörös üresen hagyott lap. A szórványos üres válasz a gyakoriságától függően alkalmazkodási zavart jelez, fontos utalás lehet valamely elfojtott, elhárított tartalomra. Alapos elemzést igényel az a rajz, amely az üres válasz előtt vagy után keletkezett. A rajzokban megjelenő témák gyakran az aktuális konfliktust, vágyakat, félelmeket mutatják. Az ábrázolt konfliktusok száma változó lehet, akár egy egész sorozatot alkothat belőle a gyermek. Az egyes rajzok kronológiai szempontból is összetartozhatnak. (Vass, 2011)

A kulturális és etnikai különbségek befolyásolhatják a rajz méretét és pozícióját, részletességét, szimmetriáját és színpreferenciáját. A japán gyerekek például gyakrabban rajzolják saját nemüket emberrajzaikban és kevesebb és halványabb mosolyt ábrázolnak, mint az amerikai vagy indián gyermekek. Az amerikai gyermekek szabadabbnak, önállóbbnak rajzolják magukat családrajzaikban, több játékot és kevesebb tanulást ábrázolnak rajzaikban, mint a kínai gyerekek. (Vass,2003)

A rajzokat egyes esetekben nagyon nehéz megérteni az aktuális történések ismerete nélkül. A rajz formai és tartalmi jegyét megváltoztatják ezek a történések. Gyermekeknél fontos tényező a szülők válása, az apa jelenléte a családban. A hospitalizáció hatása, mely a gyermek izolált, tehetetlen, fekvő emberalakok ábrázolásában jelenik meg.(Vass, 2003)

A szabadrajz értelmezésével sok tanulmány foglalkozik. A rajzok értelmezése leginkább szabad asszociációk segítségével, pszichoanalitikus elvek alapján történik. A többdimenziós rajzteszt a szabadrajz strukturált formája. A vizsgált személynek időnyomás alatt asszociál rajzok formájában 30 szabadrajzot kell készítenie úgy, hogy minden rajzra egy perc áll a rendelkezésére. Ennek kiértékelésével eredményeket kaphatunk a depresszióval és skizofréniával kapcsolatban.(Vass, 2003)

A spontán firkák a legkevésbé tematizált, strukturált motívumok. A firkákkal kapcsolatos vizsgálatok nagyobb részben a gyermekek firkáival foglalkozik. A firka terápiás eszköz is lehet a diagnosztikai módszeren túl. Grätz (1978) pszichoanalitikusként meghatározott ingerszavak nonfiguratív ábrázolását kéri betegeitől. Ilyen ingerszavak például: a harag, a félelem, a gyűlölet, a megbocsátás, a vonzalom, a féltékenység, a vágy, a kétségbeesés, a biztonság, a támadás, az éhség, a tánc, anya, apa. (Vass, 2003)

A rajzvizsgálatok egyedi módon járulnak hozzá a diagnosztikus képhez. Terápiás kapcsolatteremtésre is alkalmasak. Oldják a személy szorongását, aki így fokozatosan bevonódik a szituációba, alkalmat kínálva a beszélgetés spontán elindításához. A rajztesztek nem verbális jellege előnyt jelenthet, olyan gyermekek vizsgálatakor, akik rossz verbális kifejezőkészséggel rendelkeznek, és emiatt elzárkóznak a tesztektől. (Vass, 2003)

2.3. A családrajzok jelentősége

A gyermekek rendszerint nehezen beszélnek a bennük rejlő érzésekről, de annál inkább kommunikálnak erről a rajzaikban. A rajztevékenység segít nekik előhozni a tudatalatti tartalmakat is, melyeket sérelemként vagy túlzott örömként éltek meg. A családi konfliktusok feltárásában fontos szerepe van a családrajz elemzésnek.(Balogh, 2011)

A rendelkezésre álló rajzlap, egésze a szociális tér, ahol a környezettel fennálló kapcsolatok problémái jelennek meg. A gyermek az aktuális hangulatán és érzelmi állapotán túl a rajzolás során megjeleníti az elszenvedett mentális sérüléseit is. A családrajzokban mind a tudatos, mind a tudattalan élménytartalmak kivetülnek. A tudattalanban rejlő konfliktusok a rajzolással megközelíthetővé válnak. Kimutathatók vele a család működési zavara, a családi konfliktusok. (Balogh, 2011)

A viselkedészavaros, tanulási problémákkal küzdő, neurotikus tüneteket mutató gyermekek családrajzaiban az egészségesekkel szemben nem fordulnak elő olyan járulékos elemek, mint a nap, az ég, a virágok. A rajz egésze részletekben szegény. Az ember alakok kevés specifikus részletet tartalmaznak. Gyakori, hogy a család laza csoportba rendeződik a képen. A neurotikus gyermekek kevés színt használnak, kerülnek a narancssárgát, inkább a lilát részesítik előnybe. A sötét árnyalatok kifejezéséhez a feketét használják, szemben a jól beilleszkedő gyermekekkel, akik inkább a szürke színt használják erre a célra. Kevesebb teret használnak a papírlapon, ezért kisebb lesz a rajz. Gyakran előfordul a papír szélére szoruló figura és a talajvonal elhagyása. Az emberrajzban nagyobb méretű a fej, mint az egészséges gyermekeknél. Nem rajzolják meg a kezét és az ujjakat, hiányzik a váll, és bizonytalanul ábrázoltak a lábfejek. (Balogh, 2011)

A jól beilleszkedő, egészséges gyermekek rajzaiban általában fizikailag közel vannak egymáshoz a családtagok, kapcsolatban állnak egymással. Legtöbbször megjelenik valamilyen fényforrás is, az anya gyakran házimunka jellegű tevékenységet végez, például főz. A teljes családi atmoszféra a békét, a bensőségességet sugározza. Általános negatív jelek az izoláció megjelenése, az arctalanság, az elfordulás, a saját világba merülés a családdal való kapcsolat helyett, valamint a negatív érzelmeket kifejező arckifejezés. (Balogh, 2011)

3. Az agresszió kezelésének pedagógiai lehetőségei

3.1. Pszichológiai és pedagógiai elvek az agresszív viselkedés jegyeket mutató gyermekkel való bánásmódban

A zavarok korrekciója a kiváltó okok részletes feltárása alapján tervezhető meg. Az okok között sokszor megtalálható a szeretet-kapcsolat sérülése is, ezért nagyon fontos megelőlegezett szeretettel és bizalommal bánni a gyermekkel. Ez biztonságot, támaszt jelent, de határozott és következetes követelményeket is jelent számára. A megelőlegezett szeretet nem lehet indokolatlan kényeztetés. Ezzel párhuzamosan feladatokkal látjuk el a gyermeket. Ilyen feladatok lehetnek például: a kisebbek védelme, a növények és állatok gondozása, szervezési megbízatások. A feladatok segíthetnek a feszültség levezetésében és közösségbe való beilleszkedésében egyaránt. (Szilágyi, 2017)

Az agresszió egy fokozott energia, amely valamilyen cselekvésre készítet, éppen ezért fontos lehetővé tenni az agresszív feszültség csökkentését társadalmilag elfogadott módon például: sport, fizikai munka, művészi tevékenység stb. Nagyon fontos a gyermek helyes viselkedésmintáinak rendszeres jutalmazása és a negatív viselkedések megfelelő büntetése, arra vigyázva, hogy mindig a jutalmazás legyen túlsúlyban. Minden esetben kerülni kell, hogy indulatkitöréssel, agresszióval, megszegyenítéssel vagy fizikai bántalmazással reagáljunk a gyermek viselkedésére, mert ezzel újabb mintát nyújtunk az agresszióhoz. (Szilágyi, 2017)

Az iskolai agresszió megelőzése és beavatkozási lehetőségei két nagy terület köré rendezhető: a megelőzés és a beavatkozás. A két terület nem válik el teljes mértékben egymástól, ugyanazokat a módszereket használjuk a megelőzés és a korrekció céljából is. A megelőzésnek korrekciós hatása lehet, és a beavatkozást is lehet preventív módon alkalmazni.

A megelőzési programok célja az agresszív viselkedés megelőzése, valamint a kialakulóban lévő agresszív viselkedések kordában tartása. (Szilágyi, 2017)

3.2. A Dann-féle program

Dann (1997) *a megelőzési programok* szempontjából a következő elvárásokat tartja fontosnak:

1. A tanár-diák kapcsolatának javítása. Kutatások bizonyítják, hogy a tanár érzelmileg meleg, pozitív beállítódása és megfelelő nevelési stílusa kedvező hatással van a tanítás légkörére. (Szilágyi, 2017)

2. A szociális tanulás lehetősége, melynek célja az együttműködés képességének kialakítása. Az agresszív viselkedést helyettesíti társadalmilag elfogadott viselkedésekkel.

3. Közös normarendszerek és alapértékek megteremtése. Az iskolai szabályok és normák kidolgozásába bevonják a tanulókat, a szülőket és az iskola pszichológusát is. Így a tanulók jobban tudnak azonosulni az iskolai normáival. (Szilágyi, 2017)

4. Pozitív teljesítmény- és énkép átadása és kialakítása. Fontos, hogy minden esetben erősítsük meg a jó teljesítményt, a helyes viselkedést is, ne csak a negatív teljesítményt és viselkedést jelezzük vissza a tanulók felé.

A Dann-féle programot több európai országban így például: Norvégiában, Svédországban és Németországban is kipróbálták. A program hatékonyságáról vannak konkrét adataink. Olweus (1995) szerint 50%-kal csökkent az erőszakos cselekedetek száma azokban az iskolákban, ahol a programot bevezették. (Szilágyi, 2017)

A Beavatkozási modell: az egyéni beavatkozás főleg a pszichológus és mentálhigiénés szakember kompetenciája, de megfelelő konzultáció mellett a tanárok is végezhetik. A beavatkozás több foglalkozást igényel, és elengedhetetlen feltétele, hogy a tanuló elfogadja a segítséget. (Szilágyi, 2017)

A folyamat lépései:

1. Kapcsolatfelvétel a segítővel, és szóbeli szerződés a közös munkáról.

2. A zavaró viselkedés tisztázása, pontos leírása.

3. A helyes viselkedés kialakítása: a segítő és a tanuló együtt dolgoznak ki alternatív viselkedésmintákat. Megbeszélik továbbá ezek kivitelezési módját, illetve tisztázzák a helyes viselkedés lehetséges pozitív következményeit. (Szilágyi, 2017)

4. A helyes viselkedés gyakorlása mindennapi helyzetekben. A tanuló kipróbálja a megfelelő stratégiát mindennapi helyzetekben, és ezekről a tapasztalatokról a következő foglalkozáson beszámol a segítőnek. (Szilágyi, 2017)

5. A gyakorlás tapasztalatainak megbeszélése, korrekciók átbeszélése, újabb pozitív viselkedésminták kidolgozása, illetve ezek kipróbálása. Ez a foglalkozásforma addig ismétlődik, amíg a negatív viselkedés csökken vagy megszűnik. (Szilágyi, 2017)

6. A folyamat lezárása, amelyben kihangsúlyozzuk, hogy bár most vége a közös munkának, de bármikor fordulhat hozzánk bizalommal, ha a segítségünkre igényt tart. Biztosítjuk róla, hogy nem marad egyedül a problémájával. Ezt az egyéni konzultációs formát alkalmazhatjuk 3–5 fős kis csoporttal is, abban az esetben, ha hasonló életkorú és hasonló viselkedésű tanulókkal dolgozunk. (Szilágyi, 2017)

3.3. Arizona- tréningprogram

Ezt a programot Amerikában dolgozták ki, elsőként Edward E. Ford vezette be 1994-ben egy phoenixi iskolában. A módszer lényege, hogy a rendbontások és agresszív viselkedések megelőzésére szabályzatot készítenek a tanárok és a tanulók közösen. Ezt a szabályzatot kifüggesztik minden terem falára. (Szilágyi, 2017)

A legfontosabb három alapszabály:

1. A zavartalan tanuláshoz minden diáknak joga van.
2. A zavartalan tanításhoz minden pedagógusnak joga van.
3. Tiszteletben tartom mások jogait. (Szilágyi, 2017)

Amennyiben a pedagógus úgy érzi, hogy a diák zavarja az óráját és nem tudja megszüntetni didaktikai módszerekkel, lehetősége van arra, hogy a diákot kiküldje az óráról, biztosítva, hogy a gyermek felnőtt felügyelet mellett átgondolja a viselkedését. (Szilágyi, 2017)

A tanár megkérdezi a gyermeket, hogy képes-e betartani a szabályokat, vagy inkább kimegy a tréningszobába. A diákon múlik, hogy változtat-e viselkedésén, vagy inkább elhagyja a tantermet. Ha a diák úgy dönt elhagyja a tantermet, akkor a pedagógus kitölt egy információs lapot, és a gyermek ezzel a lappal elmegy a tréningszobába és jelentkezik az ott lévő tanárnál. (Szilágyi, 2017)

3.4. Mediáció a konfliktusok kezelésében

Ez a módszer jól használható az iskolai konfliktusok kezelésére is. A mediáció az alternatív vitarendezés egyik formája, mely során egy harmadik fél, a mediátor avatkozik

közbe. A mediátor feladata, hogy elősegítse a konfliktusban álló felek között a kölcsönösen elfogadható megegyezést. Közreműködik abban, hogy a felek felismerjék a hibás viselkedésüket és ennek következményeit, valamint törekedjenek arra, hogy közösen találjanak megoldást a helyzetre. (Szilágyi, 2017)

A mediáció három fontos elemmel rendelkezik:

- konszenzuson alapul,
- bizalmas és magánjellegű,
- az „igények és érdekek” mentén működik, nem pedig a „jogok és kötelezettségek” mentén. (Szilágyi, 2017)

A mediátor soha nem ad tanácsot, nem foglal állást a felek közötti vitában, hanem különböző kommunikációs eszközökkel segíti egymás nézőpontjainak megismerését, megértését. A mediációs eljárás egy jól felépített hatékony módszer, hogy képessé tegye a feleket arra, hogy együtt találjanak megoldást a konfliktusra. (Szilágyi, 2017)

Az eljárás legfontosabb jellemzői:

- a jövőorientáltság,
- a negatívumok pozitívba való fordítása,
- az indulatok kezelése a viselkedési szabályokra vonatkozó megállapodások,
- a szükségletek és érdekek feltárása,
- a döntés joga a felek kezében van,
- a felek elköteleződése a megállapodás iránt,
- a mediátor semlegessége,
- a mediáció/eljárás önkéntessége,
- a titoktartás. (Szilágyi, 2017)

Az agresszió csak hosszú távú, jól kidolgozott programokkal valamint erre a célra kiképzett szakemberekkel valósítható meg. A programok hatékonyságát növeli, ha a szülők, a média és a jog is segíti ezt a folyamatot a saját eszközeivel. (Szilágyi, 2017)

3.5. A zene és a mozgás hatása

A zenének nemcsak gyógyító hatása van. Nagy szerepe van az egyes iskolai tantárgyak könnyebb elsajátításában is. A nevelés feladatai közül különösen a tolerancia kialakításában, a másik ember elfogadásában, megértésében is különleges szerepet tölthet be. (Gócza, 1998)

Pszichológiai tesztekkel kimutatták, hogy a zene hallgatása is növeli a képzelőerőt, a kreativitást. Az aktív zenélés, éneklés elősegíti az alkotóképességet és az absztrakt gondolkodást. A kóruséneklés, az együtt zenélés élményének megélése által keltett érzelmek fontos szerepet játszanak az összetartozás csodálatos élményében. (Hámori, 2016)

Kokas Klára tanításában, komplex esztétikai programjában a zene és a mozgás kapcsolatának különböző fejlesztő hatásait figyelhetjük meg. ezeken az órákon a gyermekek zenét hallgatnak, mozgás-kompozíciókat improvizálnak, rajzolnak, festenek, meséket szönek hozzá, elmondják gondolataikat, kommunikációs gyakorlatokat végeznek valamint az önkifejező mozgás mellett dramatizálással keltik életre fantáziájuk szülte történeteket. A foglalkozások jellemzője, hogy a rendkívül demokratikus vezetési légkör hozzájárul az egyén maximális tiszteletben tartásához, a pozitív értékrend átadásához, mások alkotó személyiségének figyelembe vételéhez. A csoportok empátiás beleérzése hat az együttes minden tagjának alkotó megnyilatkozásaira. (Kiss, 1994)

„Az értékes zenéhez szabadon improvizált mozgások, megjelenítések, ábrázolások és konstruálások alkalmasnak bizonyultak időleges vagy hosszan tartó belső feszültségek megszüntetésére is, mert a zenével felszínre hozott görcsösségeket, szorongásokat a kötetlen, szabad mozdulatok öröme katartikus kibomlással, megkönnyebbüléssel feloldotta. A zene megközelítésének és befogadásának ez a módja nemcsak az önkifejezésnek nyitott utat, hanem a közösségi kapcsolatokat is igazgatta, támogatta”. (Kiss,1994,78.)

A jelenteteket, melyeket mozdulatokból szövik össze, a zene és a képzelet hívja elő. A mozdulatsorokból szőtt mesét átváltozásnak hívja, ez szavakba nem foglalt tánc, a kommunikációs eszközei nonverbálisak, hiszen szavakat zene közben nem használhatnak. (Kiss, 1994)

Amikor a gyerekek bensőséges találkozásokban érintkeznek a tiszta zenével, megtapasztalják a meghittséget, a szenvedélyt, a feszültséget, a feloldást, a harmóniát, a halált, a feltámadást, a gonosz indulatok összecsapását, megbékélését. (Kiss, 1994)

„Én nem zenét tanítok - mondja magáról Kokas Klára. AGAPE-t tanítok a zenével. Életörömet tanítok: a szemlélődés örömét és a felfedezését. Áhítat és katarzis örömét. És az összetartozását” (Kiss, 1994, 80.)

3.6. A pozitív pedagógia és vizuális nevelés hatása

A gyermeknek a pszichés jólléthez pozitív gondolatokra és érzésekre van szüksége. A pozitív hangulat magabiztos érzeteket kelt. Barbara L. Fredrickson (1998) szerint a pozitív emóciók kiszélesítik, kitágítják a személy aktuális gondolat- és cselekvéskészletét. Ez pedig megalapozza az egyén fizikális, intellektuális és szociális erőforrásainak megerősítését. Vagyis a pozitív érzelmek nem pusztán jelzői az egyén optimális működésének, hanem létre is hozzák azokat. Hatásuk túlmutat a pillanatnyi kellemességen, adaptív értékük, mind evolúciós keretben szemlélve, mind az egyéni pszichés fejlődést tekintve hosszútávon meghatározó. (Váradi, 2020)

A pozitív érzelemvilág kialakulása három lépéssel írható le:

1. Az érzés tudatosítása, észlelni kell a pozitív élményt. Tudni kell örülni az apró dolgoknak is.
2. A korábbi és az aktuális események összekapcsolása.
3. Transzformációs praktikák kidolgozása. A tanult tehetetlenség legyőzése, a pozitív érzelmek ápolása önmagunkban. (Váradi, 2020)

A pozitív pedagógia célja, hogy kialakítsa a pozitív jellemvonásokat a fiatalokban, a pozitív hatások és tevékenységek mentén. A jó gondolatok képesek a személy cselekvéspalettáját kiszélesíteni, aktívvá tenni a gondolkodást és kreativitást. Leleményességre készítetnek. Ilyen érzés az öröm például, mely elősegíti az egyéni erőforrások építését. (Váradi, 2020)

A művészetpedagógiában különösen elengedhetetlen a pozitív szemléletmód, hiszen anélkül nincs fejlődés. Biztatás, kellő motiválás nélkül a gyerek fejlődése vagy csak stagnálni fog, vagy elkallódik. A vizuális nevelésben létfontosságú az autonóm személyiség fejlesztése, és az, hogy a tanuló képes legyen önállóan alkotni. Fontos, hogy tapasztalat útján szerezzen új impulzusokat, élményeket. Csak magával a tevékenység végzésével lehet kreatív módon fejlődni, a művészeti ténykedés esetén nem elég az elméleti tudás. A kreativitás fejlesztése az egyik legközpontibb célja a művészetpedagógiának. (Váradi, 2020)

A kreatív emberekre jellemző a divergens gondolkodás, ami azt jelenti, hogy az egyén többféle oldalról képes vizsgálni egy adott problémát, többféle megoldással tud fellépni ellene. Ezért is fontos a problémamegoldó képesség a stresszkérdéssel kapcsolatban. Ebből következik, hogy a stresszkezelésben is kulcsfontosságú a kreativitás fejlesztése. (Váradi, 2020)

A művészetpedagógia egyik kulcsa a motiválás. Az a pedagógus eredményes igazán, aki megfelelően tudja motiválni a diákjait. Fontos, hogy a művészeti nevelésben a tanár jelenléte motiváló hatású legyen, gondolataival segítse és pozitívan értékelje a diákokat. A kevésbé jó értékelést is lehet finoman közölni, ilyenkor érdemes megfigyelni a problémás diák érzéseit, reakcióit. A képzőművészeti tevékenységek azért hatásosak a stressz leküzdésében, mert elvonja a figyelmet a negatív, problematikus gondolatokról. Az alkotási energia segíthet megoldást találni, nyugtató hatása van. (Várad, 2020)

A pedagógusnak meg kell szeretetni a gyermekkel a művészeti tevékenységeket. Találnia kell számára egy olyan finommotorikus tevékenységet, melyet a diák szeretettel végez és el tud benne mélyülni. (Várad, 2020)

4. Kutatás

4.1. Kutatási módszerek

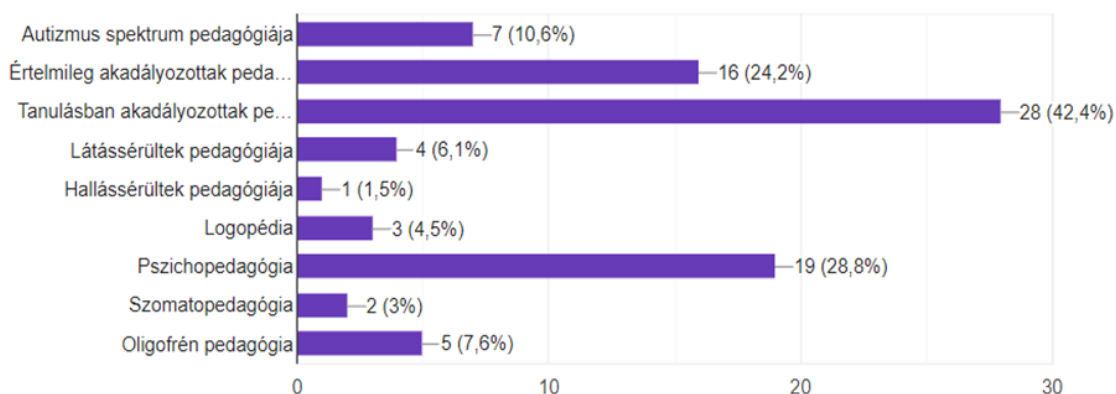
- *Kvantitatív módszer:* A pedagógusok tapasztalataira alapozva **kérdőív** segítségével tárom fel, a tanulásban akadályozott gyermekek agresszív viselkedésének jellemzőit, szabad rajzaikon megjelenő agresszív tartalmú jegyek megjelenését, és az agresszív viselkedés csökkentésére alkalmazott módszerek összességét. A kérdőívet online, a Google űrlapok alkalmazásával készítettem el (1. sz. melléklet), illetve dolgoztam fel. Nyolcvan pedagógus töltötte ki és küldte vissza az űrlapot.
- *Kvalitatív módszer:* Az **esetismertetés** során bemutatom, hogy milyen mértékben befolyásolja a gyermek viselkedését a szülői minta, a szülő agresszív megnyilvánulása, nevelése.
- Hat hónapos **megfigyelés** tapasztalatainak elemzésével tárom fel az esetelemzésem alanyának szabadrajzain megjelenő agresszív tartalmi, illetve formai jegyeket, agresszív viselkedésének formáit, valamint ezek változását a napi rendszerességű alkotói tevékenység hatására.
- Az **interjú** során egy gyógypedagógus tapasztalataira támaszkodva mérem fel, a gyermeki agresszió háttérben meghúzódó okokat, az általuk alkalmazott terápiás módszereket, lehetőségeket az iskolai környezetben.

4.2. Kutatási eredmények bemutatása

4.2.1. Kérdőív eredményeinek bemutatása

A nemek eloszlását tekintve (2. sz. melléklet) elmondható, hogy a kitöltők valamivel több mint háromnegyede, pontosan 76,3%-a nő. A pedagógusok közül a 46,3%-a *több mint 15 éve van* a pedagógusi pályán (3. sz. melléklet). A *betöltött munkakört* tekintve a kitöltők 67,5%-a gyógypedagógiai, 17,5%-a tanári, és 15%-a tanítói végzettséggel rendelkezik (4. sz. melléklet).

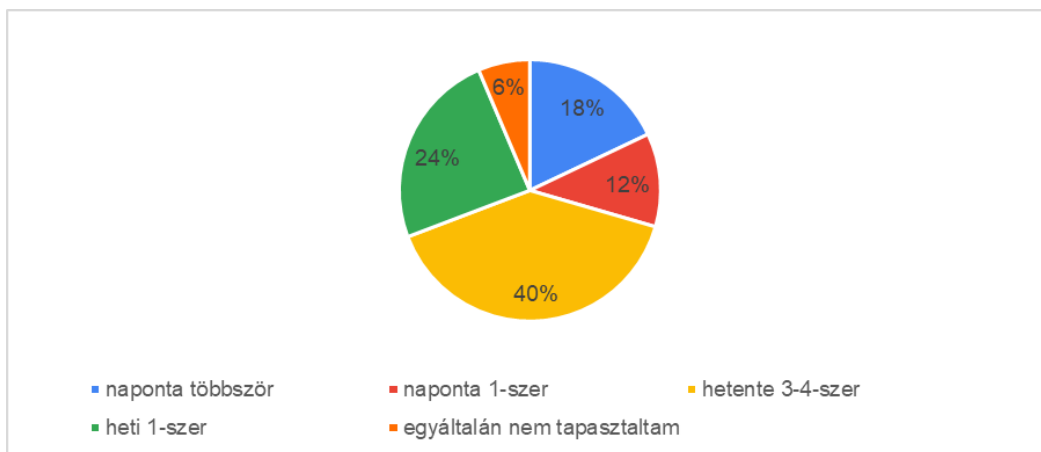
A *gyógypedagógiai szakirány* eloszlását tekintve (1.ábra), 42,4%-a tanulásban akadályozottak pedagógiája szakirányú, 28,8%-a pszichopedagógia szakirányú, 24,2%-a az értelmileg akadályozottak pedagógiája szakirányú végzettséggel rendelkezik. A többi szakirányt tekintve 10% alatt maradnak az értékek.

1. ábra: Gyógypedagógiai szakirányok eloszlása

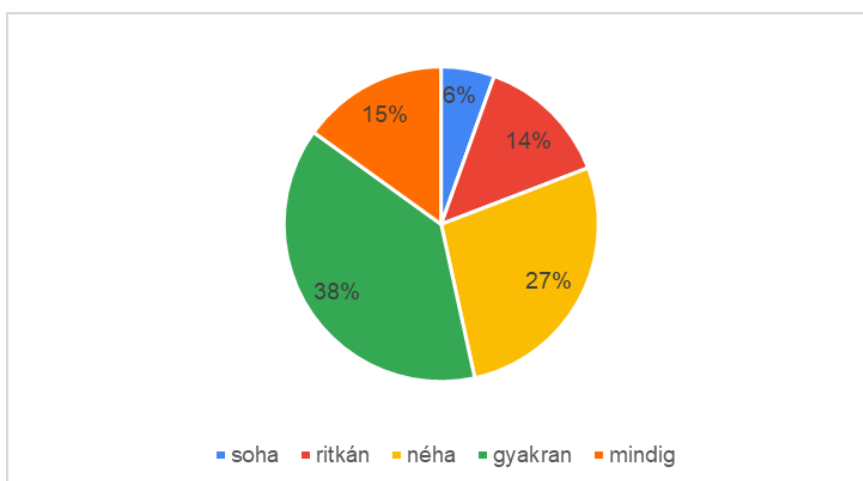
A kitöltők 27,8%-a 6-10 éve foglalkozik tanulásban akadályozott tanulókkal (5. sz. melléklet), és 96,6%-a felsős korosztályban végzi a nevelő-oktató munkáját (6. sz. melléklet). A pedagógusok 57%-a gyakran tapasztalta a tanulásban akadályozott tanulók körében a *fizikai agresszivitást* (7. sz. melléklet).

Agresszív viselkedések megjelenésének gyakorisága a tanulásban akadályozott tanulók körébe: A válaszadók 40%-a hetente háromszor-négyszer is tapasztalta, 24%-a heti egyszer, és 12%-a naponta is találkozott ezen agresszív viselkedéssel (2. ábra). A kitöltőknek csupán 6%-a volt, akik egyáltalán nem tapasztaltak ilyen viselkedést, ellenben 18% naponta többször is észlelt agressziót a tanulók körében. Tehát elmondható, hogy a mintában szereplő pedagógusok 94%-a heti rendszerességgel találkozik tanulásban akadályozottak körében fizikai agresszió megjelenésével.

2. ábra: A pedagógusok tapasztalatai a tanulásban akadályozott tanulók agresszív viselkedésének rendszerességében.

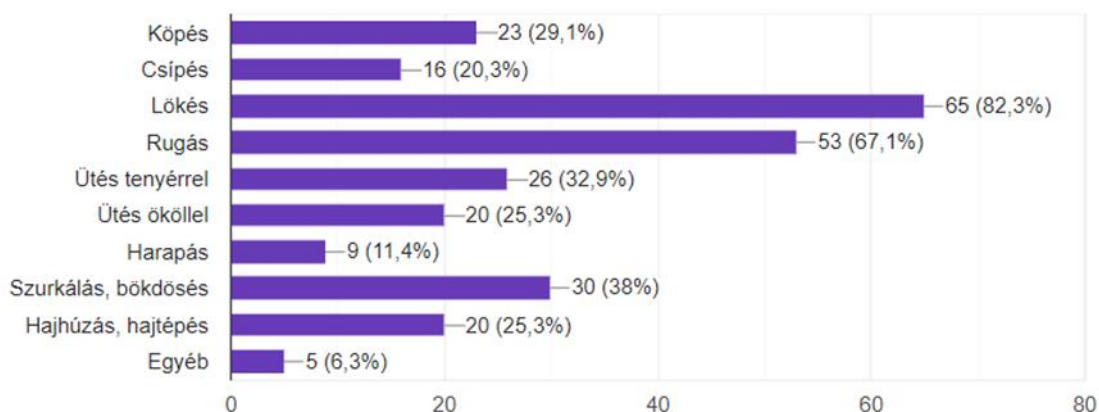
A következő kérdéskörben a *fizikai és verbális agresszió irányát* kellett megválaszolniuk, milyen rendszerességgel tapasztalták ezeket. A fizikai agressziót társakkal szemben a megkérdezettek, 38%-a gyakran, míg 27%-a mindig megfigyelte. Tehát ezt az agresszió típust a válaszadók 53 %-a, közel fele gyakran illetve nagyon gyakran (minden alkalommal) tapasztalja tanítványai körében. (3. ábra).

3. ábra: Fizikai agresszió társakkal szemben

A pedagógusokkal szembeni agressziót a kitöltők 43%-a ritkán, 22%-a néha, 27%-a soha nem tapasztalta (8. sz. melléklet). A tárgyakkal szembeni agressziót a pedagógusok igen nagy száma 46%-a gyakran, 14%-a mindig megfigyelte (9. sz. melléklet). A verbális agressziót pedagógusokkal szemben, a kitöltők 39%-a néha, 30%-a ritkán tapasztalta (10. sz. melléklet). A társakkal szembeni verbális agresszió számadatait tekintve már más a helyzet, 46%-a gyakran, és 22%-a mindig tapasztalta, két adatot egybevéve 68%-ban nyilvánul meg verbális agresszió tanulók között gyakran illetve minden alkalommal (11. sz. melléklet).

Az elmúlt egy hónap tekintetében a tanulásban akadályozott tanulók körében a pedagógusok szerint a három *leggyakrabban előforduló agresszív megnyilvánulás*, a lökés 82,3%, a rúgás 67,1%, és a szurkálás, bökdösés 38%. Legkevésbé a harapás 11,4 %- mint fizikai agresszív forma van jelen. (4. ábra).

4. ábra: A fizikai agresszió megnyilvánulása, az elmúlt egy hónap tekintetében.

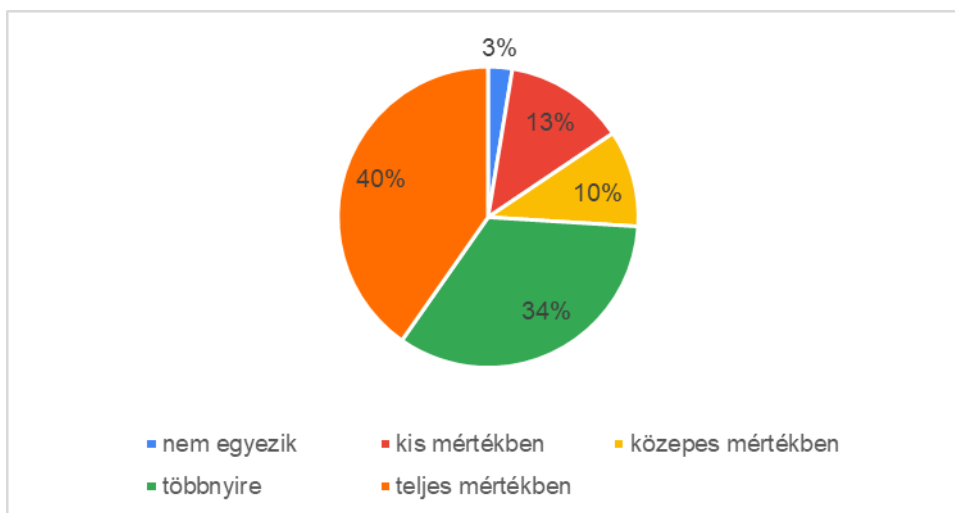
A fizikai agresszió megjelenésének színtere: a kitöltők szerint 84,8%-ban az óra közti szünetekben fordul elő leggyakrabban, de a tanórán is 41,8%-ban jelen van. (12. sz. melléklet).

A leggyakoribb szituációk, helyzetek, melyekben agresszív megnyilvánulás történik: Nyitott kérdésre sokféle válasz érkezett. Leggyakrabban megjelölt szituációk: tanóra alatt egymás „terrorizálása”, piszkálása, tanórán nem érti a feladatot, udvari játék, a csúfolódás, mint verbális agresszió gyakran kiváltója a fizikai erőszaknak. A gyerekek különféle eszközökkel piszkálják, bökdösik egymást, a vonalzó és a ceruza a legkézenfekvőbb tárgy, amivel óra alatt is tudják „terrorizálni” a másikat. Ezek a helyzetek sokszor a verekedéssel végződnek. A tanulásban akadályozott tanulóknál rendszeresen megjelenik a düh, ha nem értik a feladatot, vagy tehetetlenek érzik magukat egy helyzetben. Ilyenkor rendszerint a körülöttük lévő tárgyakon vezetnek le a feszültséget. Udvaron általában a szabad játék során vesznek össze, és a bántalmazó szavak után már a lökdösés következik. A csúfolódás akkor vált ki legnagyobb agressziót a tanulókból, ha az a ruhájukra, vagy valamelyik családtagjukra irányul.

A felnőttekkel szemben megjelenő erőszak típusa: legtöbbször a verbális agresszió, ami trágár, bántalmazó beszéd formájában jut kifejezésre. Leggyakrabban a pedagógus

testalkatára, ruházatára illetve hajviseletére utal. A pedagógusok tapasztalatai, azt mutatják, hogy sok esetben megjelenik a provokáció és próbálgatják a nevelők határait.

Az agresszív viselkedés kialakulásában szerepet játszó tényezők: Az anya-gyermek kapcsolatát tekintve a kitöltők 40%-a gondolja úgy, hogy teljes mértékben szerepet játszik és 34%-a szerint többnyire jelen van az agresszió kialakulásában, ez így együtt már 74%. Csupán 3%-a érzi úgy, hogy egyáltalán nem egyezik a tapasztalataival. (5.ábra).

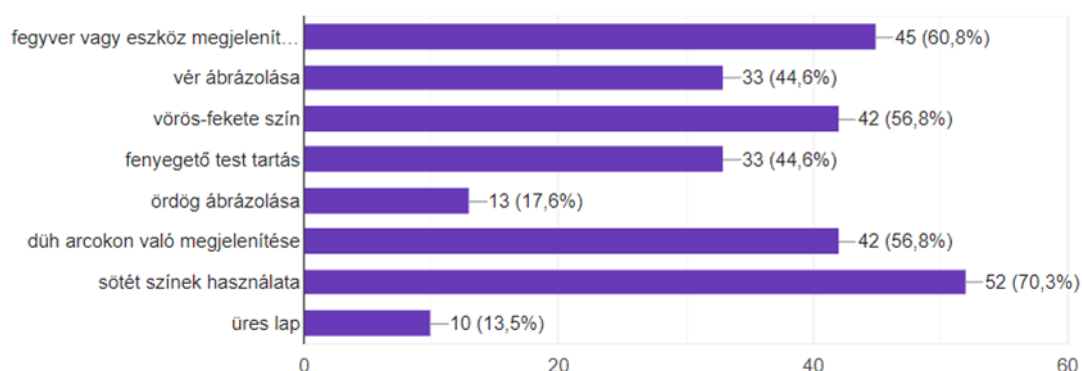
5. ábra: Anya-gyermek kapcsolatának jelentősége az agresszió kialakulásában.

A pedagógusok 57%-a gondolja úgy, hogy teljes mértékben és 29%-a szerint többnyire játszik szerepet a *negatív családi minta* az agresszió kialakulásában. A kettő együtt már 86%-ot tesz ki. (13. sz. melléklet) A megkérdezettek 45%-a szerint többnyire jelentős szerepe van a *médiának az agresszív viselkedés* megnyilvánulásában és a megkérdezettek 22% gondolja úgy, hogy teljes mértékben szerepet játszik ez a tényező. A kettő százalék együtt már 67%. (14. sz. melléklet) A *rideg elhanyagoló nevelés* hatását tekintve a pedagógusok 60%-a szerint teljes mértékben, 20%-a szerint többnyire befolyásolja az agresszió megjelenését, ez így együtt 80% (15. sz. melléklet). A *kortársak által nyújtott negatív minta* hatása a tapasztalatok alapján a kitöltők 49%-a szerint többnyire, 22%-a szerint, pedig teljes mértékben szerepet játszik az agresszív viselkedésben, együtt ez már 71% (16. sz. melléklet). A kitöltők 40%-a gondolja úgy, hogy a *tanulásban akadályozottság miatt megélt kudarc* teljes mértékben szerepet játszik az agresszió kialakulásában (17. sz. melléklet). A pedagógusok 96,3%-a tapasztalta, hogy a tanulásban

akadályozott fizikai agressziót mutató tanulók esetében *valamelyik szülő agresszív viselkedése jelen van*. (18. sz. melléklet).

A kérdőív további részében a pedagógusokat a tanulásban akadályozott tanulók *szabad rajzain megjelenő agresszív jelekkel* kapcsolatban kérdeztem. A pedagógusok tapasztalatai szerint a gyerekek rajzain leggyakrabban megjelenő tartalmi jegyek a következők: a családi veszekedés, a fenyegető kéztartás, a háború, a szörnyek ábrázolása. Sok pedagógus írta, hogy a kialakult ukrán-orosz háború miatt a tanulók mostanában többször jelenítik meg rajzukon azt, amit a tévében, internetes posztokban látnak, hallanak a háborúval kapcsolatban. *Agressziót kifejező rajzi jegyek a szabadrajzokon*: A kitöltők csupán 10,1%-a nem találkozott agressziót megjelenítő jegyekkel a tanulók szabad rajzain, ellenben 62%-a mind formai, mind tartalmi jegyeket is megfigyelt. (19. sz. melléklet).

Az agressziót kifejező rajzi jegyek: Az agressziót kifejező jegyek közül, a pedagógusok 70,3%-a leggyakrabban a sötét színekkel találkozott. A kitöltők 60,8%-a fegyver vagy valamely eszköz megjelenítését, 56,8%-a vörös-fekete szín használatát és a düh megjelenítésével találkozott. (6. ábra).

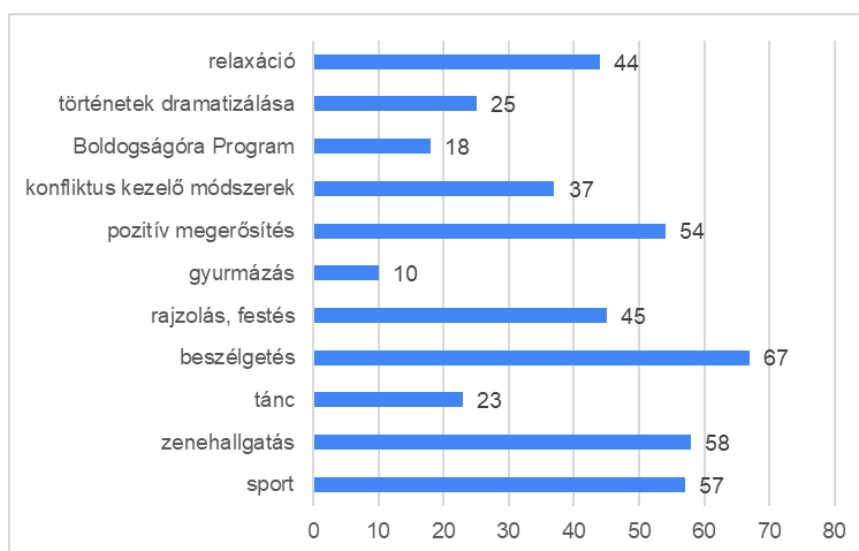

6. ábra: Agressziót kifejező jegyek megjelenése a tanulásban akadályozott tanulók szabad rajzain.

A szabad rajzokon megjelenő agresszív tartalmakról való beszélgetés fontossága: A pedagógusok 68,8%-a tartja fontosnak, hogy beszélgessen az agresszív jegyeket mutató rajz esetén a rajzról a tanulóval. Szükségesnek tartják a kontextus megismerését, feltárását, amelyben a rajz készült illetve a rajz előzményeinek megismerését. A kitöltők 42%-a minden ilyen esetben beszélget a tanulóval, 38%-a gyakran, míg 1%-a soha nem beszél meg a rajzon megjelenő jegyeket (20. sz. melléklet). Azt, hogy a *tanuló számára mit jelentenek a rajzon megjelenő jegyek* a kitöltők 54%-a mindig megkérdezi. Itt érdekes,

hogy a soha és a ritkán kategóriának nincsenek számadatai (21. sz. melléklet) Tehát a pedagógusok meg szokták beszélni a rajzon megjelenő jegyeket.

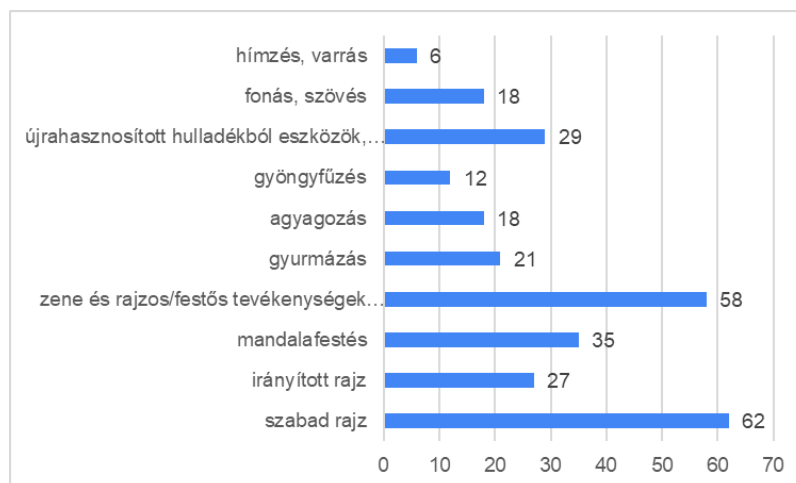
A továbbiakban az *agresszió csökkentésére irányuló tevékenységeket, módszereket* vizsgáltam (7. ábra), melyeket a pedagógusok alkalmaznak az iskolai környezetben. A pedagógusok által a leggyakrabban használt tevékenységek a beszélgetés 67%, a zenehallgatás 58%, a sport 57% és a pozitív megerősítés 54%. A kitöltők 50%-a gondolja úgy, hogy tapasztalhatóan csökken az agresszió a tanulásban akadályozott tanulók körében, rendszeres alkotótevékenységek végzésével.

7. ábra: A pedagógusok által használt tevékenységek az agresszió csökkentésére.

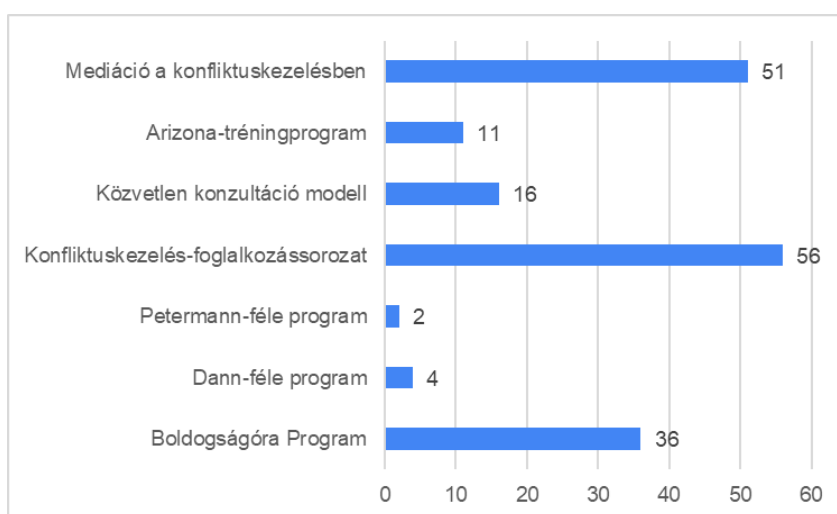
A rendszeres alkotótevékenység hatása az agresszióra: A pedagógusok 47,5%-a jelentős mértékben tapasztalta a rendszeres alkotótevékenység hatását az agresszióra, valamint 50%-a szerint tapasztalhatóan megjelenik ez a változás a diákok körében az alkotótevékenység hatására. Tehát a pedagógusok 97,5%-a tapasztalja az alkotótevékenység pozitív hatását az agresszió csökkentésében, ami igen nagy százalék. (22. sz. melléklet)

A pedagógusok által alkalmazott alkotótevékenység az agresszió csökkentésében: Leggyakrabban a szabad rajzolást (62%), a zenés és rajzos/festős tevékenységet (58%), valamint a mandalafestést (35%) alkalmazza az iskolai környezetben (8. ábra).

8. ábra: A pedagógusok által alkalmazott alkotótevékenységek az agresszió csökkentésében.

Pedagógusok által alkalmazott módszerek az agresszió kezelésében: A megkérdezettek 56%-a alkalmazza a konfliktuskezelés-foglalkozássorozatot, az 51%-a a mediációt a konfliktuskezelésben, és 36%-a a Boldogságóra Program módszereit (9. ábra).

9. ábra: A pedagógusok által alkalmazott módszerek az agresszió csökkentésére.

A kérdőív utolsó kérdése arra vonatkozott, hogy a kitöltők, *milyen tanácsot adnának a leendő pedagógusoknak az agresszív viselkedés csökkentését illetően.* Fontosnak tartják a gyermek és környezetének (család, iskolai csoport) megismerését, a bizalmi légkör kialakítását a tanulóval és az őt nevelőkkel a megfelelő kommunikáció elérése érdekében. Megoldásmódok, minták tanítása az agresszió kezelésére, melyet a gyermekek szükség

szerint használni tudnak. Hiteles, türelmes, szeretetteljes viselkedés a gyermekkel. Mentálhigiéné és szupervízió, valamint az agressziót csökkentő módszerek széles ismerete, annak érdekében, hogy minden fél számára a legjobb megoldást tudják megtalálni. Fontosnak tartják ezen túl, a tanulók örömlélményéhez juttatását, az önkifejező módszerek tanítását és a változatos alkotó tevékenységek művelését.

4.2.2. Esetismertetés

Esetelemzésem alanyául egy az osztályomba járó tanulót választottam (továbbiakban M.), akinek az életét második osztályos kora óta figyelemmel kísérem és segítem, már öt éve.

Alapvető adatok a gyermekről: M. jelenleg 6. osztályos és 14,8 éves. Szomatikusan megfelelően fejlett, átlagos súlyú és testmagasságú gyermek. A szakértői vélemény diagnózisa alapján: enyhe értelmi fogyatékos, tanulásban akadályozott.

Életkörülmények, előzmények: Anamnézisében megjelennek a halmozott familiáris organikus okok, a veszélyeztetett terhesség. M. anyai dohányzás által érintett magzat volt. Két éves volt, amikor egy évre az anya nővéréhez került, mert édesanyja (súlyos testisértés) is, és édesapja (emberölés, késelés) is börtönben voltak, és nem tudtak gondoskodni gyermekükről. Jelenleg Jászberény mellett egy kis faluban él szüleivel, két testvérével, valamint testvérei családjával. Kilencen élnek egy családi ház három szobájában. Apát három éve engedték ki a börtönből, azóta ő egy gyárban dolgozik két műszakban. Anya közmunkásként dolgozik Jászberényben és környékén. Az első osztályt Jászkiséren járta többségi általános iskolába, ahol kétszer megbukott. Az osztályközösségbe nem tudott beilleszkedni, agresszívan viselkedett társaival szemben. A gyakori verekedések és bukások miatt az iskola kérte M. vizsgálatát. Először 2016 decemberében a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Szakszolgálat Jászapáti Tagintézménye vizsgálta az ekkor 9,6 éves 1. osztályos tanulót.

A gyermek jellemzése a szakértői vélemény alapján: Tanulás iránti motivációja alacsony szintű, és minden tanulási területen elmarad a kora és osztályfoka szerint elvárható átlagától. A vizsgálat során a feladatokat önállóan nem tudta végezni, nehezek voltak számára. Figyelme szétszórt volt. Ekkor a verbális képessége-életkori ekvivalenciája 5,4 év. Gondolkodási képessége a tesztek alapján-életkori ekvivalenciája: 6.2 év. Kognitív hatékonysága súlyosan akadályozott. Életkori ekvivalenciája 5.2 év. Lassan hajt végre egyszerű, összetett vagy több lépésből álló feladatokat, a verbális utasításokat nem győzi

figyelemmel kísérni. *Szomatikus fejlettsége* elmaradást mutat. A vizsgálat során együttműködő, kooperációs készsége átlagos. Feladattudata, feladattartása nem alakult ki. Általános tájékozottsága önmagáról, környezetéről hiányos, nem alakult ki. Nyelvi kifejezőkészsége gyenge, szókincse szűk körű. Munkabírása alacsony szintű, kevésbé terhelhető, fáradékony. Problémálátása életkori szintjétől elmarad. Munkavégzése, ha elfárad kapkodóvá, impulzívva válik. Figyelme fluktuál, gyakran nehézséget jelent számára koncentráltan egy tevékenység irányába fordítani. A gyermek alacsony intellektusából adódóan felmerült a sajátos nevelési igény gyanúja. Már ekkor a szakértői véleményben megjelenik, hogy a gyermek érzelmei hamar változnak, figyelme korlátozottan terelhető. (Szakértői vélemény, 2016)

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Szakszolgálat Jászapáti Tagintézménye kérte a gyermek további vizsgálatát, a sajátos nevelési igény irányába lefolytatott, komplex szakértői vizsgálat, valamint a rehabilitációs foglalkoztatás keretének és formájának kijelölése érdekében, melyet el is végeztek Szolnokon. Ebben a szakértői véleményben már megjelenik a sajátos nevelési igény, diagnózisként az enyhe értelmi fogyatékoság/tanulásban akadályozottság.

A kezdet: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Szakszolgálat Megyei Szakértői Bizottsága a mi intézményünket jelölte ki a gyermek ellátására. A 2017/2018-as tanév II. félévében került az iskolánk, 2. osztályába. Ekkor tudtam meg, hogy a gyermek, védelembe vétele megtörtént, a szülői elhanyagolás és agresszív nevelés következménye miatt. M., mikor megérkezett az osztályomba még nagyon visszahúzódó és félénk volt. Ez az állapot két hétig tartott a gyermeknél, majd elkezdődtek viselkedései problémái. Az osztályközösségbe látszólag beilleszkedett, de szélsőséges viselkedésével fel is bomlasztotta azt. Hol szövetségeseket keresett, hol ellenségeket gyűjtött, hogy dühkitöréseit le tudja vezetni. Mindennaposak voltak a verekedések és a trágár beszéd. A társait órán ceruzával bökdöste, rugdosta a székeket, az órát hangos beszédével folyamatosan zavarta. Állandó kontrollt igényelt, mert a szünetekben is rendszeresen megjelent a rugdosás és az ütésváltás, amit M. provokált ki. Pszichopedagógussal és metálhigiénés szakemberrel egyeztettem a kialakult helyzet kezelésének lehetőségeiről. M. édesanyjával rendszeresen beszéltünk, arról hogy ő hogyan tud segíteni gyermekének, hogyan kellene gondoskodnia róla. Apa ekkor még börtönben volt, így ő teljesen kimaradt ebből a helyzetből. Családlátogatás alkalmával megbizonyosodtunk róla, hogy a gyermek többet van az utcán a „bandájával”, mint otthon. Anya elmondása szerint kiment a gyerekekkel játszani, de azt nem tudja hová. A családsegítőnek küldött jelzéseim után

végre esetszegbeszélésere került sor. 2018-ban történt az első esetszegbeszélés M. viselkedése, és a szülői elhanyagolás miatt. Ezen a megbeszélésen a családsegítő munkatársaival közösen célul tűztük ki, M pszichológus általi megsegítését, valamint az iskolánkban a mentálhigiénés szakemberrel való heti háromszori beszélgetését. Anya megfogadta, jobban figyel a gyermekére és bevezetnek otthon is egy közösen megalkotott szabályrendszer, melynek kidolgozásában a családsegítő munkatársak segítenek neki. M. és anyukája elfogadta, hogy a jövőben rendszeresen fogjuk ellenőrizni hogyan alakul a helyzet otthon. Ezek voltak az első lépések.

A következő négy év: az esetszegbeszélés után következett a nyár majd a harmadik osztály. Az évkezdés pár hét nyugalomban zajlott, és úgy tűnt M. otthoni helyzete, a pszichológus általi terápia és a mentálhigiénés foglalkozások elérik a várva várt eredményt. A nyugalmi időszak után újra kezdődtek a problémák, mind az iskolában, mind a buszmegállóban. A pedagógusok a buszmegállóban minden reggel várják a vidékről érkező gyerekeket, és iskolabusssal hozzák őket az intézménybe, majd délután vissza is kísérik őket. A buszmegállóban kialakult verekedést, mely először csak beszélások formájában jelentkezett, egy idő után lökdösődés, majd rugdosás és ütés lett. Egyik alkalommal, úgy megütötte ökölle az osztálytársát, hogy a homlokán két nagy ödémás duzzanat keletkezett. Legtöbbször ezen verekedések az óráközi szünetekben folytatódtak. Számtalan példa volt arra, hogy felsőbb éves gyerekekből provokálta ki a verekedést, azzal, hogy csak odaállt melléjük és halkan odasutogott nekik valami bántó megjegyzést. Úgy csinálta, hogy a pedagógusok ne hallják meg és utána azt mondta nem ő kezdte. A tanulásra semmilyen mértékben nem tudott odafigyelni, nagyon lassan nyugodott meg ezeken a reggeleken. Ekkor újra jeleztem a családsegítőnek, az édesanyának, hogy a magatartási és az idegrendszeri problémák miatt keressenek Jászberényben neurológust és pszichiátert, majd kérjék ki a véleményét. Próbáltuk kezelni a helyzetet saját kompetenciahatárainkon belül, de ez így nem folytatódhatott tovább, mert a többi gyermek tanulásának a rovására ment. A pszichiáter M.-nek Risperdal-t írt fel, ami a rendszertelen szedés miatt, hullámozó hangulatot és aluszékonytságot váltott ki belőle. Reggelente az iskolában az asztalon aludt tanulás helyett, amikor felébredt agresszíven viselkedett. Mihelyst hozzászólt valaki rögtön lőkött rajta egyet vagy oldalba ütötte. Többször előfordult ilyen helyzetekben, hogy le is köpte a gyerekeket. Társai eleinte, igyekeztek segíteni neki, hogy jobban érezze magát, de visszautasított minden segítséget. A pedagógusok, mind jelezték, hogy M. az órájukon az agresszív viselkedésével zavarja a tanulási folyamatot, a foglalkozás eredményességét. Rendszerint belekiabált az órába,

kritizálta a nevelők ruháját, énekelve, járkált a terembe. Újra felvettem a családsegítővel a kapcsolatot, jeleztem a gyógyszer hatását, és az eltérő információkat, melyeket az anyuka és M. mond a gyógyszer szedésével kapcsolatban. M. édesanyja állította, hogy rendszeresen beadja a gyermeknek a gyógyszert, de M. elmondása szerint van, amikor napokig elfelejti, aztán újra kezdi szedni. Ebből kifolyólag esetmegbeszélés történt a Jászjákóhalmi Család- és Gyermekjóléti Szolgálatnál, ahol a jövőre nézve próbáltunk megoldást találni a problémákra. Kiderült, hogy már nem kap pszichológusi segítséget és időközben apa is hazaérkezett a börtönből. Írtam egy átfogó jellemzést a pszichiáternek M. viselkedéséről, az iskolai szokásairól, valamint a gyógyszer általam tapasztalt hatásáról. Kértem a gyógyszer beállítását kórházi körülmények között, de ezt az anyu visszautasította. A doktornő a gyógyszert lecserélte Perdox-ra (2* 0.5mg), amit reggel 6-kor és délben kellett bevennie. Ez a gyógyszer is csak részben oldotta meg a problémát. Mindennap délelőtt 10-óraig szépen dolgozott és kiegyensúlyozottnak tűnt, de 11 órára már elfáradt és nehezen viselte a kötelezettségeket, alkalmazkodni a napirendhez már nem tudott. A déli gyógyszer adagtól, aludt egy fél órát, de nem kelt dühösen, így koncentráltan tudott haladni tanulmányaiban. A negyedik osztály így telt el, de ebbe már a járvány is beleszólt. Tapasztalataim szerint anyu az online tanítás során nem adta a gyógyszert M.-nek, ami látszott a viselkedésén, mikor visszatértünk a jelenléti oktatásra az iskolába.

Ötödik osztályban két esetmegbeszélés történt, az egyik M. utcai rongálása, a másik iskolai verekedése miatt. Az esetmegbeszéléseken szóba került az intézet, mert anyu nem bírja már idegekkel gyermeke viselkedését, de ezt gyorsan átgondolta, hogy csak hirtelen felindulásból mondott ilyet, ad még egy esélyt gyermekének. Szóba került M. párnapos kórházi neurológiai kivizsgálása és gyógyszerbeállítása, ami elhúzódik a kialakult vírushelyzet miatt és a gyermek erős tiltakozása miatt. Több esetben előfordult, hogy az orvosnál dührohamot kapott, mert nem akart bemenni és kirohant, elszaladt a vizsgálat elől. A pszichiáter újra lecserélte a gyógyszerét Ripedon 1mg-os kiszerelésben napi 2*0.5 mg szedés mellett. Ez a gyógyszer pont ugyan úgy hatott, mint a Risperdal, aludt tőle és fokozottan agresszívebb lett, ahogyan a gyógyszer hatása kezdett elmúlni. Ekkor éreztem azt, hogy nem jutottunk sehová a négy év alatt. Jeleztem anyának és a családsegítőnek, hogy én nem fogom beadni délben a gyermeknek a gyógyszert, mert csak ront a helyzeten, és M. számára szörnyű szenvedés, amit átél a gyógyszer hatásának csökkenésével. Indulatait nem tudja kordában tartani, és még nagyobb feszültségeket él át emiatt. Elfogadták, hogy ez nem jó sem a gyermeknek, sem a környezetének és egyelőre ott

tartunk ahonnan indultunk. M. nem szedi a gyógyszert és viselkedése még mindig összeegyeztethetetlen az iskolai környezettel.

A jelen helyzet: M. nevelőit részben elfogadta, sokszor nem tűri, ha a számára kevésbé ismert pedagógus jön be a terembe és kéri a feladatok elvégzésére (pl.: helyettesítés). Társaival a konfliktushelyzetek mindennaposak, akik érthetően nehezen viselik M. folytonos piszkálódását és túlzott beszédkésztetését. Sokszor előfordul, hogy óra közben feláll, és csak úgy elkezdi énekelni, ugrálni, vagy közli neki ennyi elég volt megy haza. Társait rendszeresen szurkálja ceruzával, az udvaron szándékosan megrúgja őket bőrfocival. Nem képes átgondolni tetteit azelőtt, hogy cselekedne, ezért többször keveredik konfliktusba társaival. Nagyon nehezen tudja kivárni a sorát, általában türelmetlenség jellemzi. M. figyelme folyamatos irányítást igényel. Önálló munkái során folyamatosan figyelmeztetni kell, hogy visszatérjen a feladathelyzetbe. Feladattudata kialakulóban van, a feladatok megértése részletes magyarázat után sem biztos. Sokszor semmilyen készítése nincsen, hogy belekezdjen a munkába. A feladat megoldását anélkül kezdi el, hogy elolvassná, hogy mit kér a feladat. Azonnal kiabál, hogy nem érti, rögtön kéri a segítséget. Folyamatos figyelmet igényel, a pedagógus részéről. Munkavégzése kapkodó, akkor is jelzi, hogy kész a feladata, amikor még nem teljesen készült el vele. A ceruzái, füzeté, tolltartója rendezetlen. Szülei nem foglalkoznak vele, elhanyagolják, tanulásban sem kap otthon semmilyen támogatást. Anya elmondása szerint, ő már nem tud vele mit csinálni, nem fogad neki szót, ismét azon gondolkodik, intézetbe adja. M. mentálisan hamar elfárad, azt gondolom ez is okoz neki belső feszültséget, amit nem tud megfelelően kezelni. Délelőtt 11 óráig aktívan tud részt venni a tanórákon, ezután jönnek elő a magatartásával kapcsolatos problémák. M. az egyéni, illetve a mikrocsoportos rehabilitációs foglalkozásokon nagyrészt együttműködő, de sok esetben keresi a határokat, provokatív (pl.: trágár beszéd). Az agressziókezelés során meg tudja fogalmazni érzéseit, testi érzeteit, de terhelt idegrendszere miatt nagyon nehéz apró eredményeket is elérni nála.

Az utolsó esetmegbeszélésre M. ügyében 2022 januárjában került sor, a gyógyszer nem szedése, a folyamatos utcai rendbontások, az iskolai verekedések miatt. Meglepő volt számomra, hogy apa is elkísérte a gyermeket. Három év alatt csak egyszer láttam, és soha nem beszéltem vele. M.-től és édesanyjától is kérdeztem többször, hogy milyen a kapcsolatuk az apával, szoktak-e vele beszélgetni? Azt érzem, olyan az életükben, mint egy szellem, nem igazán vesz részt az M-mel kapcsolatos dolgokban, eljár dolgozni és ezzel meg is tette, amit meg kell tennie. Az esetmegbeszélés során M. azt fogalmazta meg, hogy szeretne másik iskolába járni, ahová nem fogyatékosok járnak, és azért viselkedik,

így, mert azt akarja, hogy kirúgják. Próbáltuk elmagyarázni M-nek, hogy nagyon messze van, az az iskola ahol fogadnák, és akkor ott kellene aludnia hétköznapi csak pénteken, tudna hazajönni. Ettől a lehetőségtől M. teljesen elzárkózott, ő biztos nem megy el, itt Jászberényben szeretne másik iskolába járni. A megbeszélés eredményeképpen, megpróbálunk egy négy hetes kísérleti időszakot pszichológiai véleményekkel és igazolással, melyben a gyermek csak 11:40-ig lesz az iskolában és a többi feladatát otthonában végzi el, szülői segítséggel. Ha ez működik és M.-nek sikerül ezt a négy órát nyugodtan, konfliktusmentesen, koncentráltan eltölteni, akkor kérjük a magántanulói státusz elindítását, úgy hogy a jövőben is bejár az első négy órában az iskolába. Fontos lenne, hogy M. ezt a négy órát pozitívan élje meg, és szívesen jöjjön iskolába, valamint a tanulói környezete is nyugodtan tudjon a feladatára koncentrálni.

Jelenleg büntetőeljárás van folyamatban ellene, és társai ellen. Közlekedő autókat dobáltak meg ökölnyi nagyságú kövekkel, és ezzel igen nagy anyagi kárt tettek az autókban. Az sofőrök megálltak és kihívták a rendőrséget és megtették a feljelentést a három kiskorú és egy nagykorú elkövető ellen.

Az esetvezetésbe bevont szereplők

- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Szakszolgálat Jászapáti Tagintézménye
- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Szakszolgálat Megyei Szakértői Bizottsága
- Pszichopedagógus, mentálhigiénés szakember- Szent István Körúti Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Óvoda, Általános Iskola, Szakiskola és Készségfejlesztő Iskola
- Jászberényi Család-és Gyermekjóléti Központ
- Pszichiáter, neurológus, rendőrség
- Szolnoki Törvényszék

Esetelemzés összegzése

M. agresszív viselkedése az iskolában nagyon keveset alakult második osztályos kora óta. Az iskolán kívüli élete sajnos elég rossz irányba kezdett alakulni, a 2021/2022-es tanévben két eljárás is indult ellene. Ami fokozza az eset jövőbeli még rosszabb kimenetelét, az az, hogy M. hetedik osztályban betölti a 16. életévét, és azt érzem, hogy a szülei nem fogják arra sarkallni, hogy maradjon az iskolában. Márpedig M. elmondása

alapján Ő nem marad. Iskolaelhagyóként már nem leszünk hatással M. jövőjére. Arra fogok törekedni a jövőben, hogy ez ne így alakuljon, és amíg csak tudom, igyekszem pozitív irányba terelni M. életét. Véleményem szerint rendszeresebb kommunikációra lenne szükség a családsegítő és a pszichiáter között. Több segítséget kellene nyújtani a családnak, hogy ők is megtanulják, hogyan kellene a gyermekük felé fordulni, hogyan tudják kezelni az otthoni helyzeteket. M. agresszív viselkedésében nagyon nagy szerepet játszik, hogy nem kapta meg a szerető gondoskodást és a szülői minta se volt megfelelő számára. A szülők börtönben töltött idejében a gyermek két éves volt, így az anya-gyermek közötti kötődés nem tudott egészségesen fejlődni. Később az elhanyagoló és agresszív nevelés következménye miatt a gyermeket védelembe vették. A gyermek belső feszültsége, mind a szeretet hiányból fakad.

4.2.3. M. megfigyelésének tapasztalatai

Megfigyelésemet az esettanulmányban szereplő tanulóról készítettem, akinek mind viselkedésében és mind szabadrajzain megjelennek az agresszió jegyei, formái. A megfigyelést három hónapon keresztül 56 alkalommal végeztem. Három hónapig (október, november, december), összesen 56 napig figyeltem meg a gyermek agresszív megnyilvánulásait, amit a 10. számú ábrán számszerűsíték.

Az agresszív viselkedésgjegyek megfigyelése a rendszeres alkotótevékenység előtt:

A leggyakrabban előforduló jegyek a lökdösés (168) és a tárgyakkal szembeni agresszió (153) volt. Ezt követte a rúgás (100) és az ütés tenyérrel (91). A köpés (18), csípés (38), ütés ököllel (34), valamint szurkálás (43) is jelentős mértékben megjelentek az adott hónapokban, de a többi agresszív jegyhez képest ezek jóval alacsonyabb számban fordultak elő. A három hónap alatt összesen 648 esetben történt agresszív megnyilvánulás, 56 megfigyelt nap alatt. Ez átlagosan 11,57 agresszív megnyilvánulást jelentett egy nap.

Agresszió megjelenésének formái (rendszeres alkotótev. nélkül)	október	november	december	összesítve: 3 hónap
	21 nap	21 nap	14 nap	56 nap alatt
köpés	7	5	6	18
csípés	13	15	10	38
lökdösés	60	68	40	168
rúgás	32	40	28	100
ütés tenyérrel	37	29	25	91
ütés ököllel	14	11	9	34
harapás	0	0	0	0
szurkálás	18	15	10	43
hajtépés	0	0	0	0
tárgyakkal szembeni agresszió	54	59	40	153
felnőttel szembeni agresszió	1	2	0	3
autoagresszió	0	0	0	0
	Össz.:	Össz.:	Össz.:	Össz.:
Összes agresszív megnyilvánulás	236	244	168	648 átl.: 11,57

1. ábra: Az agresszív megnyilvánulások száma a rendszeresen végzett alkotótevékenységek nélkül.

Az agresszív viselkedéssjegyek megfigyelése a rendszeres alkotótevékenység alatt:

A három hónapos megfigyelés után kezdtem el a gyermekkel a rendszeres alkotótevékenységek végzését, szintén három hónapon (január, február, március) keresztül. Ezen tevékenységek a szabadrajz, az irányított színesfestés, a szabadon festés, a gyurmázás, a gyöngyfűzés, a mandalafestés, történetek dramatizálása, és mozgásutánpótlás volt. Minden tevékenységet relaxációs zenére végeztünk, melynek nyugtató hatására a gyermek pozitívan reagált. Összesen 38 foglalkozáson vett részt a tanuló. A foglalkozásokon a cél mindig a kreativitás, az önkifejezés, a valami új, a számára értékes alkotás létrehozása és egy nyugodt érzelmi állapot megteremtése volt, melyben oldódhattak a benne lévő feszültségek. Az agresszív viselkedés jegyek száma kimutathatóan csökkent, 11,57 napi átlagról, 8,9 napi átlagra. Ezen eredmények a 11. számú ábrán láthatóak. Elmondható, hogy a második hónapban már kimutatható csökkenés történt, 158 agresszív megnyilvánulással, 20 nap alatt, és ez jóval kevesebb, mint az előző hónapokban. A rendszeres alkotótevékenységgel töltött idő harmadik hónapjában, már tisztán látszik a változás, 20 nap alatt az agresszív megnyilvánulás száma lecsökkent 86-ra. Így az agresszív viselkedések száma a megfigyelt 60 nap alatt összesen 538 esetben fordult elő (118 esettel kevesebb), ami átlagosan 8,9 agresszív történést jelentett naponta. Noha az

agresszív jegyek nem szűntek meg, de megfigyelhető egy számszerű csökkenés, ami 16,98 %-ot jelent. A háromhavi rendszeres alkotótevékenység hatására az agresszív viselkedésjegyek száma szemmel láthatóan lecsökken, minden kategóriában. A leggyakrabban előforduló jegyek a lökdösés (113) és az idegen tárgyakkal szembeni agresszió (114) volt, ami a megfigyelésem első három hónapjában is a legmagasabb számú megnyilvánulás volt.

Agresszió megjelenésének formái (rendszeres alkotótev. végzése mellett)	január	február	március	összesítve: 3 hónap
	20 nap	20 nap	20 nap	60 nap
köpés	6	4	2	12
csípés	11	8	7	26
lökdösés	50	35	28	113
rugás	36	29	14	79
ütés tenyérrel	30	24	9	63
ütés ököllel	11	5	0	16
harapás	0	0	0	0
szurkálás	13	10	5	28
hajtépés	0	0	0	0
tárgyakkal szembeni agresszió	50	43	21	114
felnőttel szembeni agresszió	1	0	0	1
autoagresszió	0	0	0	0
	Össz.:	Össz.:	Össz.:	Össz.:
Összes agresszív megnyilvánulás	208	158	86	538 átl.: 8,9

2. ábra: Az agresszív megnyilvánulások száma a rendszeresen végzett alkotótevékenységek alatt

Következtetések: Elgondolkodtató, hogy a lökdösés, mint provokáció mennyire biztos pont a gyermek számára, hiszen ha visszalöknek, már van „alibi”, hogy ismét megtegyem, mert bántottak. Azt gondolom, hogy a tárgyakkal szembeni agresszió, azért fordul elő a gyermeknél magas számban, mert a tárgyakon kiélheti érzéseit, indulatait anélkül, hogy kárt tenne valakiben.

4.2.4. A szabadrajzokon megjelenő agresszív töltetű jegyek megfigyelése

A szabadrajzok megfigyelését, szintén az esettanulmányomban szereplő tanuló alkotásain végeztem. A gyermek rajzain megjelenő tartalmi, illetve formai jegyeket figyeltem.

Az első három hónapban elkészült rajzokat hasonlítottam össze a rendszeres alkotótevékenységgel töltött három hónap alkotásaival. Az ember arc rajzain (23. sz. melléklet) megfigyelhetők az agresszív tartalmú jegyek, ilyenek például az erős arcvonások, zavaros tekintet, piros-fekete szín használata, „THUG LIFE” (bűnöző élet) felirat, valamint tetoválás és sebhelyek az arcokon. A rajzok hangulata igen nyomasztó és erőszakos. Mikor megkérdeztem a tanulót, hogy kit ábrázolnak a képek, csak annyit válaszolt, hogy nem tudja. Csak egy embert. Amikor ezeket a rajzokat készítette, rendszerint rossz napja volt az iskolába és nem akart beszélni a gondjairól. Sokszor rajzolt „ördögöt”, legalábbis Ő így nevezte (24. sz. melléklet) ezeket az alakokat. Itt is megjelenik a piros szín, mint a vér ábrázolása, hosszú fülek és szarvak, a „KING” (király) felirat. A megfigyelés utolsó hónapjában ezek az erőszakos arcok és ördögök teljesen eltűntek. *Mandala színezése*in (28. sz. mellékletek) is jól látszik, hogy a fekete terület hogyan változik. Eleinte csak olyan mandalákat színezett a tanuló, melynek a nagy része fekete volt. Hiába volt felkínálva számára a színes ceruza készlet, nem foglalkozott vele. A hangulatától függően használt eleinte színeket, ha jobban érezte magát, akkor használt a fekete mellé egy-két színt is. Az első családrajzot, novemberben készítette (29/1. sz. melléklet) el, amin az összes családtagját megnevezte, és lerajzolta. Nagyon érdekes volt látni, hogy milyen messzire állnak egymástól a családtagok és mindenki a levegőben áll. A tanuló magát is nagyon távol ábrázolta a család többi tagjától. A rajz sugallja, hogy a családi összetartás, és a stabilitás mennyire hiányzik. A családtagok arcának ábrázolása is a boldogtalanságot, a feszültséget tükrözi.

Változások a szabad rajzon a rendszeres alkotótevékenység alatt: Az „én” kép, amit magáról készített (25/1. sz. melléklet) nagy változásokon ment keresztül az utolsó hónapban egy manóhoz hasonlító kis alakká (25/2. sz. melléklet) változott. Még mindig feketével festette magát, de már a zöld színt is használta. Mikor megmutattam neki a két képet egymás mellett csak nevetett és annyit mondott: „Rossz kedvem volt, hagyjon már.” Rajzai, festményei sok esetben a káoszt érzékeltetik, a teljes reménytelenséget (26/1. sz. melléklet), ez látható az „Ilyen a kedvem” című festményein is. A „véres kés” képe (26/2. sz. melléklet), ezt a tanuló nevezte így, a piros színnel a vér ábrázolása félelmetesen hat. A

megfigyelésem utolsó szakaszában már kezdett egyre több színt használni és nem csak agresszív témájú képeket festett. Minden szabad rajzoláshoz, festéshez a tanulók minden színből kaptak a spalettájukra és ők választhatták ki szabadon a hozzájuk közelálló színeket. A megfigyelt tanuló egyre több színt kezdett használni alkotásaiban (27/1. sz. melléklet), megjelentek a melegebb színek is. A "szivárvány kapu" festménye (27/2. sz. melléklet) számomra a változást jelentette a tanuló lelkében. Az utolsó mandala munkájában (28/3. sz. melléklet), amit készített már alig találunk fekete színt, inkább a barna és a sötétzöld veszi át a fekete szín helyét. A novemberben készült családrajz (29/1. sz. melléklet) hanyag ábrázolását a tanuló lelki állapotának tulajdonítom, mert a „Névnapom” című képen (29/2. sz. melléklet), már szépen kidolgozott ábrázolást látunk. Ez a rajz februárban készült. Nem mindenkit ábrázolt, azt mondta, hogy „csak ők a fontosak.” A képen mindenki mosolyog, boldognak látszanak. Megjelennek a színek is a rajzon. A kép hangulata is már sokkal biztatóbb, mint a novemberi alkotáson.

Március hónapban a megfigyelésem utolsó hónapjában csak egy agresszív töltetű rajzot készített (30. sz. melléklet), amin elmondása szerint az orosz-ukrán háború látható. Kérdeztem tőle fél-e a háborútól, azt mondta „nem félek én, szétlövök mindenkit”. Azt gondolom nagy jelentősége van a rajzoknak és sok mindent elárulnak a készítője lelkiállapotáról. Fontos, hogy legyen idejük rajzolni, oldódni. A megfigyelt tanuló nem beszél a benne lévő érzésekről, de azt látom, hogy a lapon valamelyest „kiengedi a gőzt”.

4.2.5. Interjú

Az interjút (31. sz. melléklet) egy gyógypedagógussal készítettem el, aki már 1976 óta pedagógusi pályán dolgozik tehát több mint négy évtizedes tapasztalattal rendelkezik a tanulásban akadályozott tanulók viselkedését illetően. Munkája során több generációra visszatekintve is tanított egy-egy családot, a tanítványokból lettek a szülők, ezért nagyon jól ismeri a gyerekek későbbi életére vonatkozó történéseket is. Az interjúból kiderül, hogy a gyerekek életében a szülői minta mennyire fontos, és milyen következményei lehetnek annak, ha egy agresszív apai minta végig kíséri életüket. Arra kérdésemre, hogy tapasztalta-e a gyermeki agresszió hátterében valamelyik szülő agresszív viselkedését, egyértelmű választ kaptam: *„Igen tapasztaltam. Általában verbális agresszióknak, lelki terrornak voltak kitéve a gyerekek. Volt két kirívó eset, mikor egyik apuka nunchakuval csapkodott az iskolaudvaron, mert csúfolták a gyerekét és ő gondolta, rendet tesz... A másik eset szintén egy apukával kapcsolatban történt, aki agresszívan lépett fel az*

iskolában. A probléma gyökere a gyermeke rengeteg igazolatlan hiányzása volt. Szabálysértési eljárás indult a szülő ellen és az apa ezért beszaladt az iskolába egy nagykéssel és megfenyegetett engem.”

Az interjú során választ kaptam továbbá, arra a kérdésemre is, hogy tapasztalta szerint a tanulásban akadályozott tanulók szabad rajzain felfedezhetőek-e az agresszív jegyek. *„Többségében minden gyermeknél tapasztaltam. Színhasználatukban, események ábrázolásában megjelentek mindazok a helyzetek, amik velük megtörténtek. Rajzaikon eszközök is megjelentek: kés, puská. Sokszor láttam a lapon robbantásokat, gyújtogatásokat és sajnos többször lerajzolták a családon belüli veszekedéseket, verekedéseket is. Nemcsak szabad rajzaikban, hanem szabad játékaikban is tapasztaltam, hogy a harcolós, verekedős típusú játékokat részesítették előnyben.”*

Az interjú során egy fontos tényező rajzolódott ki arra a kérdésmre válaszolva, hogy tapasztalata szerint, lehet-e agresszív csökkentő hatása a rendszeresen végzett napi szintű alkotótevékenységnek. *„Úgy gondolom, hogy az iskolai környezetben jelentős szerepe van, de hosszútávon az életében csak kevésbé. Mindennap visszakérül egy lehúzó környezetben, ahol az agresszív mintát látja. A negatív ingerek lecsökkentésével, az alkotótevékenységek hatása is fokozódna.”* Tehát az iskolai környezet nem elég, ahhoz, hogy az agressziót kiiktassuk a gyermek életéből, de legalább irányt tudunk mutatni és lehetőséget tudunk kínálni egy másik út felé.

4.3. Eredmények értékelése a hipotézisek mentén

Az első hipotézis: *A 10-15 éves korosztályba tartozó tanulásban akadályozott tanulók körében megjelenő fizikai agresszió egyik kiváltó oka valamelyik szülő agresszív mintaadása.* A megkérdezett pedagógusok tapasztalatai alátámasztják, hogy a negatív családi minta 57%-a szerint teljes mértékben, 29%-a szerint többnyire, együtt 86%-ban játszik szerepet az agresszió kialakulásában. Az elhanyagoló, rideg nevelés hatását a kitöltők 60%-a teljes mértékben és 20%-a többnyire tapasztalta. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a pedagógusok 80%-a szerint szerepet játszik a tanulásban akadályozott gyermekek agresszív viselkedésében a rideg elhanyagoló nevelés. A kérdőívet kitöltők 96,3%-a tapasztalta azt, hogy a fizikai agressziót mutató gyermek esetében megjelenik valamelyik szülő agresszív viselkedése. A kérdőív eredményei bizonyítják, hogy a pedagógusok 40%-a heti három-négy alkalommal, 18%-a naponta többször is tapasztalja a tanulásban akadályozott tanulók körében a fizikai agressziót, tehát

magas számban van jelen az agresszió ezen tanulócsoportban is. Az esetelemzésben kirajzolódik, hogy a bemutatott tanuló viselkedésére, milyen hatással volt/van a szülői mintaadás, az elhanyagoló nevelés, a szülők agresszív magatartása, viselkedése. Az interjúban elhangzottak is alátámasztják, megerősítik, hogy az esetek nagy részében, döntő többségében a tanulásban akadályozott agresszív viselkedést mutató tanulók esetében jelen van a családi anamnézisben valamely szülő agresszív, erőszakos magatartásformája. Az interjúban bemutatott eset is példázza ennek negatív, destruktív hatását. Ezek alapján a hipotézisem helytálló.

A második hipotézis: *A tanulásban akadályozott 10-15 éves korosztályba tartozó, fizikai agressziót mutató gyermekek szabad rajzain megfigyelhetők, olyan elemek, melyek agresszív töltetűek, megerősítést nyert.* A pedagógusok 93,6%-a tapasztalta, hogy a tanulásban akadályozott tanulók szabad rajzain megjelennek az agresszió jegyei. Nyitott kérdésből kapott válaszok alapján: olyan helyzeteket ábrázolnak, melyeket otthon családi környezetben éltek át. Megjelenítik továbbá a bennük rejlő feszültségeket és a lapon ez színhasználatban, valamint fegyverek, szörnyek ábrázolásában is kirajzolódik.

Az esetbemutatás alanya ugyanaz a tanulásban akadályozott tanuló, akit a megfigyelésben is bemutatok. A hathónapos megfigyelés alátámasztja, hogy a fizikai agressziót mutató tanuló szabadrajzain, megjelennek az agresszív töltetű jegyek. Ezen agresszív jegyek, a vér, a kés, az ördög ábrázolása, a fekete-vörös szín valamint a sötét színek használata. Az emberarcok ábrázolásai során a félelmet és a feszültséget jelenítette meg, festésein a káosz uralkodik. Önarcképe a haragról és szenvedésről árulkodik. A interjú során a gyógypedagógus tapasztalatai is igazolják, hogy megjelennek az agresszív töltetű jegyek, főleg színhasználatban, események ábrázolásában, agresszív eszközök (kés, puská) megjelenítésében. A fent említett kutatási eredmények alapján elmondhatom, hogy hipotézisem helytálló.

A harmadik hipotézis: *A feltételezésem, hogy a tanulásban akadályozott 10-15 éves korosztályba tartozó, fizikai agressziót mutató gyermekek esetében az alkotótevékenység rendszeres napi szintű alkalmazása csökkenti a fizikális agresszió számát a vizsgált csoportban.* A kérdőívet kitöltő pedagógusok válaszai ezt igazolták, miszerint 50%-a tapasztalhatóan, és 47,5%-a jelentős mértékben, így összesen 97,5%-a tapasztalta a rendszeres alkotótevékenység hatását az agresszió csökkentésében. A megfigyelés hat hónapja alátámasztja, hogy a fizikai agressziót mutató tanuló agresszív megnyilvánulásainak a száma csökken 16,98%-kal a rendszeres végzett alkotótevékenység hatására. A megfigyelés továbbá bizonyítja, hogy a tanulásban akadályozott fizikai

agressziót mutató gyermek szabad rajzain, megjelennek agresszív töltetű jegyek, és ezek a jegyek csökkennek a rendszeresen végzett napi szintű alkotótevékenység hatására. A megfigyelt tanuló rajzain jól látható a változás, egyre kevesebb fekete színt használt, előtérbe kerültek a színek. Családrajzain észrevehető a kiegyensúlyozottabb ábrázolás, a családtagok hangulatának pozitív változása. Megfigyelhető az agresszív jegyek csökkenése a rendszeresen végzett alkotótevékenység hatására. A napi átlagosan 11.57 agresszív megnyilvánulás lecsökkent napi 8.9 agresszív megnyilvánulásra, ami egy 16,98%-os csökkenést jelent. Az interjú során kapott válaszból kiderül, hogy iskolai környezetben a rendszeres alkotótevékenység végzésének agressziócsökkentő hatása tapasztalhatóan megjelenik, de a továbbra is fennáll a külső ingerek negatív hatása. Ennek ellenére bebizonyosodott, hogy a rendszeresen végzett alkotótevékenység pozitívan befolyásolja a tanulók viselkedését, így szerepe van az agresszió csökkentésében is, tehát a hipotézisem helytálló.

5. Összegzés

A témaválasztásomat részben a környezetemben megjelenő agresszív megnyilvánulás ösztönözte, melyet a tanulásban akadályozott gyermekek körében tapasztaltam. Másrészt, szerettem volna rálátást kapni, hogy pedagógus társaim, milyen tapasztalattal rendelkeznek a témával kapcsolatban.

Dolgozatom elméleti részében áttekintem a gyermekrajz fejlődését, kitérek továbbá a rajzokon megjelenő agresszív jegyekre, melyek egyedi módon járulnak hozzá a diagnosztikus képhez, de terápiás kapcsolatteremtésre is alkalmasak. A családrajzok nagy jelentőséggel bírnak a családi konfliktusok feltárásában. Az agresszió kezelésének pedagógiai lehetőségeit is ismertettem, kitértem azokra a pedagógiai elvekre, melyekkel az agresszív viselkedés jegyeket mutató fiatalokkal való bánásmódban alkalmazni lehet. A konfliktuskezelő tréningek által a tanulók elsajátítanak egy helyes konfliktuskezelési módszert, mely során csökkentik az agresszív eseményeket környezetükben. Az agresszió csökkentésében kulcsfontosságú a kreativitás fejlesztése, az alkotótevékenységek végzése.

A dolgozatom kutatási részében kérdőív alapján dolgoztam fel a pedagógusok tapasztalatait a tanulásban akadályozott tanulók körében megjelenő agresszív viselkedésről, a szabad rajzaikon megjelenő agresszív jegyekről, és az agresszió csökkentésében alkalmazott módszereikről. Az esettanulmányom során egy tanulásban akadályozott fizikai agressziót mutató tanuló életét mutatom be, hogy milyen hatások érték a családon belül és ez milyen hatással van a szociális környezetére, hogyan próbálnak a viselkedési problémáinak kezelésére megoldást találni a vele foglalkozó szakemberek. Számomra a megfigyelés volt a legérdekesebb az eredményeket tekintve.

Kutatásom utolsó részében interjút készítettem egy gyógypedagógussal, az agresszív viselkedést mutató tanulásban akadályozott tanulókról kérdeztem. Visszaigazolást kaptam tőle, hogy mennyit számít a család, ahová a gyermek hazamegy iskola után, és a negatív minta milyen hatással van az életére. A kutatásom eredményei is megerősítettek abban, hogy az iskolai környezetnek, és a pedagógusoknak van a legnagyobb felelőssége, és lehetősége abban, hogy minden olyan módszert kipróbáljanak, és alkalmazzanak, ami segít a tanulónak megérteni, hogy az agresszió nem a jó, nem a helyes út, de lehetőségük van a választásra.

Szakdolgozatom megírásával megkaptam azokat a válaszokat, melyeket kerestem. Az agresszió okaként felsorolhatunk számos tényezőt. Vitathatatlan, hogy az agresszió kialakulásában jelentős szerepet játszik az örökölt hajlam, vagy a szociális tanulás elmélet.

Az okok közé sorolhatunk külső tényezőket is, az anya-gyermek kapcsolatának zavarát, a negatív családi mintát, a média hatását, az elhanyagoló nevelést, a kortársak által nyújtott negatív mintát. Azt gondolom, hogy minden tényező összefügg egymással és ezek hatással vannak a gyermekekre. Szerencsés az az egyén, aki kevés agressziót kiváltó hatással találkozik élete során. A pedagógusoknak felkészülnük kell lenniük, arra, hogy bármikor nevelhetnek-oktathatnak agresszív viselkedés jegyeket mutató tanulókat. Az Ő intézményes ellátásukban jelentős szerepe van az agressziócsökkentő módszereknek.

A megfigyelésemet ezen gondolatok mentén, mintegy hat hónapig folytatni fogom a rendszeresen végzett alkotótevékenységekkel, bízva abban, hogy egyre kevesebb agresszív megnyilvánulást tudok lejegyezni. Munkám hatékonyságát az tenné teljessé, ha a család maximális támogatását, együttműködését is élvezném.

Az eredmények arra motiváltak, hogy pedagógus társaimnak is beszámoljak a kutatásom tapasztalatairól és ösztönözsem őket arra, hogy rendszeres alkotótevékenységeket építsenek be a napi szintű nevelő-oktató munkájukba. Mindezek, a rendszeresen végzett alkotótevékenységek segítik az agresszió csökkentését, a belső feszültségek feloldását a tanulásban akadályozott tanulók körében is.

Jövőbeli terveim között szerepel a művészetterápia mélyebb szintű megismerése, hogy hatékonyabban tudjam kezelni a hozzám kerülő gyermekek agresszív viselkedését, és minél több pozitív élményt tudjak nyújtani nekik, ellensúlyozva az otthoni nehéz helyzetet. Érzem, és tudom, hogy pedagógusként ebbe az irányba kell továbbhaladnom.

Irodalomjegyzék

1. Andrásné T. J. (2014): *Sporttal az iskolai agresszió ellen*
Debreceni Egyetem
Letöltve: 2022.02.20-án:
<http://www.irisro.org/health2014dec/15AndrasneTelekiJudit.pdf>
2. Balogh A. (2011): *Családrajzok elemzése*
Letöltve: 2022.02.14-én:
https://www.csaladinet.hu/hirek/gyereknevelés/kisgyerekek/16323/csaladrajzok_elemzése
3. Gerő Zs. (2017): *Klinikai gyermekpszichológiai tanulmányok és más írások*
Budapest, Flaccus Kiadó
4. Gócza A. (1998): Menuhin-program a toleranciáért
Iskolakultúra, 12. szám 108-109 old.
Letöltve: 2022.02.14.
<file:///C:/Users/Admin/Downloads/19051-Article%20Text-19484-2-10-20180828.pdf>
5. Hámori J. (2016): *Az emberi agy és a zene*
Budapest: Kossuth Kiadó
6. Heim J. (2019): Miről árulkodnak az agresszív gyerekekről?
Letöltve: 2022.02.14-én:
https://kapos.hu/hirek/egeszsegugyi_anyagok/2019-04-06/mirol_arulkodnak_az_agressziv_gyerekekről.html
7. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Szakszolgálat Megyei Szakértői Bizottság
Szakértői vélemény: 2016.12.20.
8. Kiss J. (1994): *Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában*
Budapest, Tárogató Kiadó
9. Szilágyi J. (2017): Az iskolai agresszió kezelésének lehetőségei
Erdélyi Társadalom, 15. évfolyam 2. szám
Letöltve: 2022.02.10-én
<https://erdelyitarsadalom.ro/elofizetes/73-hungarian/korabbi-szamok/xv-evfolyam-2-szam-2017-2/520-szilagyi-istvan-az-iskolai-agresszio-kezelesenek-lehetosegei.html>

10. Vass Z. (2003): *A rajzvizsgálat pszichológiai alapjai*
Budapest: Flaccus Kiadó
11. Vass Z. (2011): *A többdimenziós rajzteszt*
Budapest, Flaccus Kiadó
12. Várad V. (2020): *Az iskolai stressz kezelése a pozitív pedagógia és a vizuális nevelés módszereivel*
Pécsi Tudományegyetem- Művészeti Kar
Letöltve: 2022.02.16.
http://art.pte.hu/letoltes/szakdolgozat/V%C3%A1radi_Violetta-szakdolgozat.pdf